TISKANE OCJENE

O

KNJIŽEVNIM IZDANJIMA

MILANA TURKOVIĆA

U

DNEVNICIMA I MJESEČNICIMA

TOKOM G. 1930 – 1938

TISKANE OCJENE

O

KNJIŽEVNIM IZDANJIMA

MILANA TURKOVIĆA

U

DNEVNICIMA I MJESEČNICIMA

TOKOM G. 1930 – 1938

PRIMORSKI ŠTAMPARSKI ZAVOD - SUŠAK

MILAN TURKOVIĆ

INDEKS

OBJELODANJENIH POVIJESNIH DJELA I BROŠURA
MILANA TURKOVIĆA

1936 HRVATSKO-SLAVONSKA VOJNA KRAJINA. Zbirka citata s objašnjenjima, na 33 stranice, naslovna i 7 slika.

1936 KRAJIŠKE IMOVNE OPĆINE. Sastavio i namijenio Jugoslovenskom šumarskom udruženju doživotni začasni pretsjednik Milan Turković (I. dio), na 14 stranica sa slikom autora.

1936 KRAJIŠKE IMOVNE OPĆINE (II. dio), na 4 stranice i plan.

1936 KRAJIŠKE IMOVNE OPĆINE. III. povijesni dio, na 94 stranice sa 17 slika.

1937 KRAJIŠKA INVESTICIONA ZAKLADA, na 79 stranica sa 23 slike i 2 table.

1937 ANTEMURALE CHRISTIANITATIS. Die ehemalige Kroat.-Slav. Militärgrenze (Zweite vermehrte Auflage), na 228 stranica sa 53 slike i 2 grba.

1938 Die DOMÄNE KUTJEVO von 1232 bis zur Jetztzeit (II. Auflage), na 7 stranica sa 5 i naslovna čudotvorna slika.

1938 IZ PROŠLOSTI KARLOVCA (posebni otisak) na 42 stranice sa 13 slika i grb.

1938 KRALJEVICA I ZRINI-FRANKAPANI (posebni otisak), na 30 stranica sa 8 slika.

1938 AUTOBIOGRAFIJA MILANA TURKOVIĆA. Na 239 stranica sa 51 slikom i naslovna autorova.

1938 TISKANE OCJENE o književnim izdanjima Milana Turkovića u dnevnicima i mjesečnicima, 52 stranice sa slikom M. T.

PUT MILANA TURKOVIĆA IZ LONDONA U FILADELFIJU — GODINE 1876.

PREDGOVOR

Zanimajući se po nagnuću za ranije prilike u raznim razdobljima naše novije prošlosti, naročito u počecima našeg samostalnijeg nacijonalnog života, i opet, kao rođak, za prošlost i odnose poznate domaće familije Turković, naišao sam u obiteljskom arhivu na pisma i izvješća Milana Turkovića, odnoseća se na njegov put u Ameriku, u godini 1876. On je taj put poduzeo na jedrenjači svoga oca, iz Londona u Filadelfiju i natrag do Dublina.

Interesantni ovaj opis toliko je karakterističan za tadanje naše prilike a i za prilike našeg pomorstva u godini 1876., da bi bilo, držim, šteta, kad ga nebi iznio na javnost, ne mjenjajući pravopisa ni stilistike, pošto je baš i to zanimivo, kao ilustracija za ono doba, kada je taj putopis pisan. Onda je Rakovac kraj Karlovca, u vojnoj krajini, imao u normalnim i realnim učionama njemački nastavni jezik, dok je hrvatski predavan kao strani jezik tek nekoliko sati na tjedan. Realka u Rakovcu bila je već i onda na glasu, pa i danas, pretvorena u realnu gimnaziju, spada u red naših najboljih srednjih škola.

Mnogi iz naše starije generacije, ne samo u Karlovcu nego i u ostaloj Hrvatskoj, Dalmaciji i Primorju, još se dobro sjećaju karlovačkog poznatog rodoljuba i veletršca Vjenceslava Turkovića. Prem porijeklom iz Senja, rodio se je u Kraljevici. Već kano djete upoznao je more, a u luci vidio i promet za ono vrijeme važne trgovine. I ako su ga još kano mladića trgovački poslovi i poslovni interesi odalječili od Kraljevice, svojeg rodnog mjesta nije zapuštao. Zauzimao je u trgovini i u poslovnim krugovima vidno mjesto. U sedamdesetim godinama prošlog stoljeća Vjenceslav Turković je, da pomogne narodu u Kraljevici, počeo u tamošnjem škveru graditi brodove jedrenjake za takozvanu dugu plovidbu. Postepeno sagradio je pet velikih jedrenjača, pa je tim radom dugi niz godina zaposlivao tamošnje pučanstvo. Za posade brodova uzimao je same domaće ljude i omogućio čitavim familijama Kraljevčana i Primoraca, da su došle do stalnog prihoda i egzistencije.

Njegov mentalitet i njegovi rodoljubni osjećaji odrazuju se u imenima sagrađenih brodova, koji su se zvali: »Grad Karlovac«, »Kraljevica«, »Josip Juraj Strossmayer«, »Tri sina« i »Tri brata«. Uz trgovinu bila je otačbina, rodna gruda i familija ono, čemu je posvetio sve svoje nastojanje. U tom duhu odgajao je i svoju djecu. Sinovi, Dragan, Milan i Ivan, čim su podrasli, sudjelovali su na započetom radu, razvijajući ga i koracajući sa duhom vremena, prelazeći na, od godine do godine sve više usavršavane metode trgovačkog i privrednog poslovanja.

Posvema je dakle prirodno, da je i srednji sin Vjenceslava Turkovića, Milan, pisac ovog putopisa, nakon trogodišnjeg boravka u Trstu i nakon svršenih studija na trgovačkoj i nautičkoj akademiji, ovom očevom gradnjom brodova bio zainteresiran za brodarstvo i za pomorsku trgovinu.

Da se lično upozna sa misterijama plovidbe morem, odlučio je, nakon izvojštenog pristanka porodice, da u martu 1876. poduzme sa jedrenjačom »Tri sina«, kojom je upravljao kapetan Enriko Pauer, put od Londona u Filadelfiju. Dakle upravo u vrijeme i u godini kada je tamo održavana sveopća svjetska izložba, kojom je proslavljena stogodišnjica samostalnosti američkih Sjedinjenih država.

Naše su jedrenjače za dugu plovidbu, kao svi slični brodovi, služile kao teretne lađe za prevoz produkata manje vrijednosti: kovina, drva, ugljena itd. Naša junačka i ustrajna mornarica uživala je i uživa u maritimnim krugovima svijeta osobiti glas. Znade se da je primorska i dalmatinska momčad sa Jadrana tvrda, izdržljiva i pouzdana. Te odlike doprinijele su, da se je brodarstvo jedrenjača uzdržalo kod nas još i onda, kada je kod drugih naroda i država bilo već u opadanju i nadomješteno parnim brodovima. Borba jedrenjaka spram premoćne konkurencije parobroda, trajala je — dakako sa sve to slabijim poslovnim rezultatima — sve do konca osamdesetih godina.

Kada si predočimo, da su tadanje jedrenjače od 500—600 tona plovile oceanima do sjeverne i južne Amerike, da su prije iskopa Sueza, na putu za Australiju, objadrile Capo di buona speranza, da su često putovale i do Istočne Indije, nađemo se u čudu i moramo se diviti smjelosti, samopregoru i otpornosti ljudi, koji su kraj mršave hrane i u pomanjkanju pitke vode, svoje živote tekom mjeseci i godina povjeravali ovakovoj, za današnje pojmove, ljuski orahovoj, koju je veliko i neumoljivo more bacalo kano igračku i koja je bila svakog sata i dana u teškoj opasnosti. Naročito moramo se čuditi i diviti srčanosti i spremnosti kapetana i momčadi, kojima su bili povjereni životi ljudski i vrijednote tovara. Koliko odgovornosti i koliko smjelosti! Kolike je od njih progutalo neizmjerno more!

Ovaj je putopis pisan po vlastitim opažanjima; neki prikaz života, doživljaja i tegoba za vrijeme jedne takove plovidbe. Mladić, pisac putopisa, imao je isprva namjeru da se posveti brodarstvu i da se zaposli u Londonu, tome izlazištu raznih puteva i plovidba. Do oživotvorenja ove njegove ideje nije došlo, jer je bio pozvan u Beč, da sarađuje u tamo uređenom drvnom poduzeću. To poduzeće bavilo se je isprva trgovinom bačvarske građe. Pisac, Milan Turković, prešao je po vlastitoj volji k proizvodnji drvnih proizvoda u šumama, koji je posao provađan u velikim opsezima u krajiškim prašumama i na kutjevačkom veleposjedu.

Naročito je zanimiv opis izložbe u Filadelfiji i opaske, odnoseće se na narode i države, koje su na toj izložbi sudjelovale i izlagale. Iz tih opisa proizlazi, da su već onda, 1876., veze Amerike sa ostalim svijetom bile snažne i dosta tijesne, a Austro-Ugarska, koja je bila jedna od jačih i znatnijih država Evrope, da je ostala po strani i bez pravoga dodira sa velikim merkantilnim pokretom, koji je, polazeć iz Engleske, obuhvatio Ameriku i razapeo mrežu preko sviju dijelova svijeta.

Tim velikim putovanjem proširio se je horizont samoga pisca, i bio odlučan za sav njegov daljnji život.

U ono vrijeme, 1876., mi smo, ležeći po strani, imali vrlo malo veza sa onim velikim i impulzivnim životom srednje Evrope, koji se je, nakon njemačke pobjede god. 1870., svuda razmahao. Iza postepenog ukidanja vojne granice i tik pred okupacijom Bosne, jedan dio naroda živio je životom primitivnosti, čije je nekulturne strane ublaživala i maskirala vojnička disciplina, sa ciljem bečkog centralizma i apsolutne, samo njemačke hegemonije, koju je onda kasnije zamjenio možda još gori i nama sa nacijonalnog i gospodarskog gledišta opasniji cilj bezobzirne mađarizacije.

Narodna je svijest istom kasnije i postepeno uspjela da razbije uske okvire uporno i ustrajno nam sugerirane inferijornosti. Podržavanje toga osjećaja nedoraslosti i proračunato podržavanje nas Jugoslavena u vječnoj podređenosti, konveniralo je pretstavnicima supremacije i njome uvjetovanih raznih bezobzirnih režima, kao i po njima neprikriveno i svakom prilikom manifestirano omalovažavanje naših rasnih odlika i sposobnosti.

Mala po broju, nu velika po unutarnjoj snazi i vrijednosti, bila je četa odličnih Hrvata i Srba, muževa jakog značaja, koji su se dalekovidnim i mecenatskim poticajima biskupa Josipa Jurja Strossmayera i njegovog umnog i neumornog pomoćnika Dr. Franje Račkoga, sakupili oko Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti i drugih, golemih naporom i požrtvovanjem stvorenih, kulturnih institucija.

Rijetka pojava i sugestivna snaga, a jednako i veliki ugled đakovačkog biskupa, pokrenuo je, osokolio i za rad oduševio mnoge naše trudbenike, koji su kao pčele sakupljali rastrešeno, zatajeno i sakriveno povjesno i kulturno blago naše prošlosti, čiju veličinu i značenje nismo još ni danas u dovoljnoj mjeri spoznali.

Ta sredina probudila je svijest i ponos jačih duhova u redovima inteligencije, koji su sa sve većim krugom narodnih ljudi u provinciji i na drugim važnim točkama našeg narodnog područja: u Beogradu, Novomsadu, Sarajevu, Cetinju, Dubrovniku, Splitu, Zadru, Celju i Ljubljani bili glasnici i preteče osjećaja narodnog zanosa i ideje narodnog jedinstva.

Među onima koje je veliki Strossmayer oduševio za golemo svoje narodno djelo, bio je i Vjenceslav Turković. On je bio u Karlovcu i nacijonalni i materijalni oslon, sa kojim je ženijalni vladika kod provađanja raznih svojih kulturnih akcija računao.

Spominje se Turković kao podupirač, pomagač i finansijer raznih pothvata Strossmayera, u cilju narodnog osvješćenja i narodne kulture.

Važnost ekonomskih snaga, u onome vremenu buđenja kulture i nacijonalne svijesti, bila je naravno još neznatna i pojavljivala se je tek rijetko u svijesti i samosvijesti pojedinaca. U prvom je redu došla do izražaja kod onih, koji su stupili u dodir sa velikim vanjskim svijetom.

Za ona vremena rijetka komercialna izobrazba, kakovu je Vjenceslav Turković, odlični predstavnik naše ranije privrede, dao svojim sinovima, dobro im je došla kod svladavanja kasnijih privrednih zadataka i ciljeva, koje su časno i iza mnogih ustrajnih napora polučili.

Radoslav Bačić.

»HRVATSKA PROSVJETA«

Zagreb 25. kolovoza 1930.

PUTOPISI

Pored biografija koje sve više preotimaju maha u knjižarskim izlozima, obuhvatajući sva razdoblja i sve narode, ne prezajući ni od bizarnosti kao što su biografije Atile i Džingizkana, naročito karakteristična vrst današnje književnosti postala je i putopisna literatura. Odnosno, točnije govoreći, psihologija ukusa današnjeg čovječanstva vodi nas u tom pravcu: jer činjenice pokazuju, da kad i ne bi bilo novih, današnjih putopisnih djela, publika bi iskapala stare, već zaboravljene putopise i čitala ih možda s više užitka i koristi, no što su se čitali u doba kada su prvi put izdani. Dokazuju to mnoge reimpresije starijih putopisnih djela, pri čemu današnja, mnogo razvijenija reproduktivna tehnika omogućuje da se takva djela opreme dostojnijim i vrednijim ilustrativnim materijalom koji ih čini još dragocjenijim i zanimljivijim. Što nas privlači starijim putopisima, to je efekat kontrasta, golema opreka između tadanjeg geografijskog i ostalog stručnog znanja, između tadanjih primitivnih prometnih sredstava, i današnjeg golemog napretka na naučnom i tehničkom polju. No uza sve to, ispitujemo li potanje to golemo zanimanje za putopisnu književnost, vidjećemo da u doba »nove stvarnosti« ili »modernog objektivizma«, bez sumnje čitaoca privlači prikaz eksotičnih krajeva, pričanje neobičnih (ali istinskih) doživljaja, širenje stvarnih vidika; ali pored toga, a možda i više nego sve to, kao u onim modernim biografijama, čitaoca u prvom redu zanima sama ličnost putopisnog junaka. Današnji čovjek kao da i nesvijesno osjeća da je ovakav čovjek koji je prošao kroz sito i rešeto iskustava i doživljaja, bliži rješenju »zagonetaka života« nego onaj koji je bespomoćno ostao u uskom krugu zavičaja. Jer te »životne zagonetke« još uvijek su tu, i muče čovječanstvo upravo onako kao i pred tridesetak godina kada ih je Ernst Häckel onako »efektno« ali i naivno nastojao riješiti naučnim falsifikatima. Krvavo klanje svjetskoga rata ogadilo je iz temelja našoj generaciji predratno šuplje spekuliranje nietzschejevskih mudraca, a s njim je, dakako, neminovno stradao i smisao za spekulativno riješavanje metafizičkih problema uopće. Današnji čovjek mnogo manje zazire od moralnih obveza nego onaj prije rata koji je htio da se »iživi« i da filosofijom opravda nezasitnost i neobuzdanost užitka; ali za svoje moralno postupanje današnji čovjek traži manje opće moralne zasade, a više stvarne dokaze, životne primjere i praktična iskustva. Iako naše moralno postupanje, da bude dostojno čovjeka i istinski neoborivo utvrđeno, ne može da bude bez uporišta u umovanju i u saznanju apsolutnih istina, ipak je psihologijski razumljiva ova ekstremna reakcija na predratne zablude, a ovaj smisao za stvarnost koji se ne osniva, kao prije, na vjeri u materiju, nego naprosto na ogorčenju razočaranja i iskrenom traženju istine, svakako je simpatičniji nego naduvena gordost uobraženog »nadčovjeka«. Bez sumnje bi dalje i dublje psihologijsko ispitivanje ovih pojava dovelo do znatnih i zanimljivih rezultata; no mi se u nj zasad ne možemo upustiti. Imajući na umu u prvom redu ocjenu literarnog stvaranja, ograničujemo se na iznošenje konkretnog materijala čija će forma i sadržina i sama dovoditi do daljih zaključaka.

G. Radoslav Bačić mnogo nas je zadužio izdavši listove g. Milana Turkovića o njegovu putovanju iz Londona u Filadelfiju iz god. 1876.[1]) Knjižica ima svega 66 stranica i njen pisac nije imao apsolutno nikakvih literarnih pretenzija, jer su to prava i istinska pisma odn. putni dnevnik, što ga je za svoje roditelje vodio mladić koji je, svršivši trgovačke i pomorske nauke (u Trstu), nastupio svoje prvo daleko putovanje na brodu »Tri sina«, vlasništvu njegova oca. Sve je, dakle, za mladoga pomorca novo; ovo je kao neka praktična demonstracija svega onoga, što je, u teoriji, učio u školskim klupama. Radi toga, i da roditeljima bude što jasnije u kakvu se položaju nalazi i šta proživljava, g. Turković svoje iskustvo i doživljaje stalno konfrontira s teoretskim znanjem: on opširno tumači opremu broda, struje, vjetrove i pomorske običaje, pa i — morsku bolest. Sve bi to, kad bi pisac bio stariji i kad to ne bi bilo njegovo prvo putovanje, zvučilo možda suhoparno i pedantno, ili bi bar, kao u poznatim, inače klasičnim, Carićevim »Slikama iz pomorskog života«, odavalo izrazitu didaktičnu tendenciju koja, i uz najbolje kvalitete pisca, mora da zamara običnog čitaoca. Ovdje ne osjećamo ništa takvo, i to ne samo stoga što je cijeli putopis razmjerno kratak, nego i zato što samo piščevo znanje pred nama raste, razvija se i dobiva stalnije konture, praćeno najveličanstvenijim elementom koji stalno ispunja duh čovječji divljenjem — prirodom, njenim neprestanim prelijevanjem gibljivosti, šarenila i života. Mladi putnik tako rekavši sam ponovno otkriva sve ono što je za iskusne pomorce stara i poznata stvar; on, obrazovan u stranim školama, mora da se bori s izrazom i govorom, da stvar prikaže svojim rođenim materinjim jezikom, i u tom je, također, izvjesna draž i novost njegova pripovijedanja. Putovanje oceanom u jedrenjači, sa toliko tada još vrlo primitivnih pomagala, danas se samo po sebi ukazuje kao nešto neobično, nešto što se više ne može doživjeti, i za nas današnje, nije bez aureole srčanosti i junaštva. Vožnja broda »Tri sina« nije bila praćena uzbudljivim olujama ni neželjenim lutanjem, ali je već samo ono prezanje pred podmuklim elementom koji može svaki čas da nas zaskoči, pa dugo trajanje vožnje sa svojom ubitačnom monotonijom i skučenošću kretanja, nešto što izaziva naše divljenje, to više što je put vrlo dobro uspio i mladom se putniku nije ništa težega dogodilo. Budući da ne piše za publiku, pisac ne zapada nikad ni u nehotičnu pozu, ni u nesvijesno samoogledanje koje se tako lako potkrade čovjeku koji piše za javnost, njegovi su zapisi stvaran i precizan izvještaj onima za koje je njegova ličnost i njegov život otvorena knjiga, te ih niti hoće niti ne može obmanjivati. Ta stvarnost i preciznost osjeća se i kod opisivanja tadanjeg Londona i tadanje velike senzacije, filadelfijske svjetske izložbe, pa New-Yorka. Ti točni, dobri i neobično živi opisi dobivaju, dakako, danas još i izvjesni dašak naročite poezije, poput onih starinskih slika gradova i brodova koje često nemaju na sebi ništa umjetničko, ali nas drugi tempo i stil života koji se s njih održava obavija nekom čudnom nostalgijom za nepovratnom prošlošću. A onda, kako je — kao što sam istaknuo — u središtu našega interesa sve više sam nosilac putopisa nego li stvarni opis zemalja i krajeva, to nas ova knjižica može da ispuni naročitim

[1]) Milan Turković, iz Londona u Filadelfiju, listovi s puta poduzetog 1876., Zagreb 1930. Privatna naklada. (Uvod i bilješke g R. Bačića.)

ponosom, jer ona odaje ozbiljnu formaciju karaktera, solidno obrazovanje, trijezno i savjesno shvatanje života u mladića iz imućne, ugledne i ekonomski napredne naše porodice, kakvo je danas zaista rijetko. Istina, liberalizam devetnaestoga vijeka zapljusnuo je pokatšto svojim mlakim valovima i ovaj inače bistri i bodri duh, ali smisao za stvarne potrebe i za ozbiljno shvatanje života čini da ovaj već tada pravilno prosuđuje pojave oko sebe, i svijesno i pouzdano stupa za jasnim i stalnim ciljem. Stara ljubav Hrvata za more koja se odražava i u svim skromnim ali srdačnim recima učiniće, da će ova krasna knjižica naći naročito oduševljene čitaoce među omladinom što i zaslužuje; ali kao kulturno-historijski dokumenat prvoga reda ona je, za naše prilike, upravo jedna rijetkost, a po svom naročitom karakteru, i neobično zanimljiva lektira za svakoga. Ukusna oprema, tehnički savršena reprodukcija starih porodičnih portreta po minijaturama i fotografijama, pa brod »Tri sina« u koloriranoj reprodukciji tipske suvremene slike, sve to čini ovo izdanje naročito dragocjenim i umjetnički neobično simpatičnim.

Hoće li se među našim kapetanima duge plovidbe naći koji te će imati literarnu erudiciju pok. Jurja Carića i njegovu pedagošku strpljivost da novim generacijama otkrije nove čare moderne plovidbe, njene tehnike i njenih tekovina, njenih karakterističnih doživljaja? Sa stvarnim usponom naše mornarice nadajmo se da će porasti i intelektualne pretenzije njenih pretstavnika; — ali svakako možemo posumnjati u to, da će nam današnji sistem dioničkih društava za parnu plovidbu dati pisca iz krila svojih vlasnika, kao što je nekad bio mladi g. Turković. Jer onoga ponosa, kakvim je mladi pomorac pratio očev brod u daleki svijet, ne će moći da osjete današnji sinovi društvenih dioničara ili članova ravnateljskog vijeća, jer je to »juridičko lice« koje je danas posjednik brodova, jedan bezlični kolektiv, jedan bezimeni apstraktni pojam, a i sami su brodovi više manje serijski produkti tvornica i mašinskog mehaničkog rada. Danas se putopis priklanja više bezimenom samcu putniku, anonimnom posjedniku vozne karte koji, radi teških ekonomskih prilika, putuje sam i nepoznat, i uza svu uzornu organizaciju današnjih prometnih sredstava, mora da, na neki način, krči sebi put u svijet, jer je sam i usamljen, upućen na sama sebe. To je osnovni lični ton i zanimljivog putopisa »Kroz Kinu« g. dra Milutina Velimirovića,[2]) koji inače nema nikakvih pretenzija da pruži nešto više nego točnu i jasnu stvarnost. G. Velimirović sam kaže u uvodu, da je došao u Kinu kao kontrolor Mongolske Ekspedicije, no kako mi obični čitaoci nemamo ni pojma o tom kakva bi to misija imala biti, to samo uz put, na jednoj stranici, saznajemo nešto, sasvim nejasno, o tom: »Bilo mi je neobično i prosto smešno da ja Srbin-Piroćanac i medicinar, sedim sa Kinezom oprobanim trgovcem i razgovaram o trgovačkim stvarima, o trgovačkim i poslovnim prilikama u Mongoliji...« (str. 152). Nismo toliko indiskretni da tražimo od pisca račun o njegovu radu, ali mi se ovaj momenat čini toliko karakterističan za čitav značaj ovoga putopisa. U svojoj knjizi g. Velimirović iskreno nastoji da dade vjernu sliku krajeva, i naročito gradova kojima je prolazio; da razjasni Evropljaninu nepoznate pojmove i da mu približi taj neobični i nepoznati narod.

[2]) Dr. Milutin Velimirović, Kroz Kinu, Putopis, Beograd 1930., izd. S. B. Cvijanovića.

Ali, kako je to vrlo kompleksna stvar, mi u čitav sistem tih pitanja ne dobivamo nigdje dubljega uvida, jer nema nijedne grane u kojoj bi pisac bio stručnjak te bi joj mogao da zađe do dna. On ne piše kao medicinar t. j. mi ne možemo osjetiti, da ga zanimaju prvenstveno zdravstvene prilike, osim što na jednom mjestu, u Pekingu (ako se ne varam) vrlo zanimljivo govori o urođeničkim ljekarnama i njihovim neobičnim ljekovima. Što se tiče trgovine, g. Velimirović opisuje dućane vrlo lijepo, riječima zadivljena putnika; ali ne govori ni o trgovini kao stručnjak kojega ona naročito zaokuplja te ima o njoj nešto posebno da kaže. Taj se nedostatak stručne kompetencije osjeća naročito kad g. Velimirović govori o kineskoj umjetnosti i o umjetničkim spomenicima. Slušajući njega, mi se u čudu pitamo, što još ima da se kaže o evropskoj umjetnosti kada su sve te stvari toliko savršene, toliko veličanstvene i lijepe, da im nema premca i da se teško da zamisliti nešto savršenije; to više, što se g. Velimirović više puta poziva na to, da je to sve za nas tako neobično i novo, te nemamo ni riječi kojima to da opišemo. Pa ipak, umjetnost ima svoje opće zakone i isključeno je da bi bilo nemoguće dati dojam i ocjenu jedne njene grane, ako čovjek poznaje te zakone i njihov govor. Umjetnost se razvija i donosi uvijek nešto novo, pa opet stručnjaci nalaze izraza i načina, da i to novo odrede i procijene. Što se tiče kineske umjetnosti, čini se da Evropljanina zapanjuje dragocjenost njena materijala, finoća tehničke izrade, neočekivanost njezinih razmjera, bilo u golemosti, bilo u sitnoći — to su bez sumnje njene odlike. Ali ono što daje umjetnosti njenu konačnu i unutarnju vrijednost, to je duh koji je nadahnjuje i ispunja, to je ličnost umjetnika i individualnost naroda koji ju stvara. U tom pogledu, kineska je umjetnost bizarna, fantastična, disharmonijski eksaltirana; ona nije umjetnost mirne i jasne spoznaje vrhovnih istina, nego umjetnost straha pred njima. Tako se čini nama koji je poznajemo po muzejima, po analizama, po reprodukcijama, a g. Velimirović koji nema u ta pitanja jačega uvida, dakako da ih nije ni sebi ni nama mogao da riješi. G. dr. Velimirović ne zna kineski, i bio je upućen na tumača, što je također stvaralo nemalu pregradu između Kineza i njega; njegov je pogled morao ostati površan pogled obrazovana putnika koji umije stvari gledati, ali ih ne može protumačiti. To, da ih pisac umije gledati, to je bez sumnje njegova zasluga i dobra osebina: on ima onu korisnu radoznalost svijesna putnika, koji sve obilazi, svakamo zalazi, samo da ne propusti ništa što je vrijedno; a isto tako ima on solidne pretenzije valjana putopisca, da nam sve to i opiše. Njegovi opisi gradova i njihovih naročitih karakteristika živi su i točni; prikaz kineske svete gore, carskih vrtova, zabavišta i kazališta u Pekingu, života na ulicama, u vlaku i na rijekama neobično je pažljivo izrađen, plastičan i zanimljiv, iako nas samo opisivanje i u najboljim putopisima zamara. Što nas kod modernih putopisa naročito zanima, to je ona isprepletenost ličnih doživljaja s opisivanjem vanjskih predmeta, piščeva individualnost koja svakom retku daje naročitu boju i poseban interes. A g. Velimirović je, kao čovjek, vrlo skroman; on nastoji da sasvim zapadne u pozadinu; on jedva i spominje onoga Rusa, koji ga je prvi uveo u Kinu, ne osvrće se naročito na svog kineskog tumača Vasilija, i jedva nam kada što saopći o svojim susretima s pojedinim ljudima. On nas uvjerava, da je to sasvim

obično putovanje bez ikakovih uzbudljivih pustolovina, a ipak nam je vrlo zanimljivo ispričao svoj neobični doživljaj u usamljenoj kineskoj krčmici, jer u dobru putopisu nije glavno objektivni događaj, nego dojam koji on izvodi na nas. Uza sve to, g. dr. Velimirović nije mogao da sasvim prikrije svoje ličnosti: osim pažljiva i savjesna promatrača, on nam otkriva još po koju simpatičnu stranu svoga karaktera. Tako nas se na pr. neobično ugodno doima njegovo oklijevanje da se posluži rikšom t. j. čovjekom koji vozi ljude po ulicama, jer smatra to oprečnim socijalnom poimanju o dostojanstvu čovjeka; pa ako se, konačno, i morao s tim pomiriti, u palankin (nosiljku, u kojoj četvorica ljudi nose jednoga) nije htio nikako da uđe, pa ni onda kada ga je naporno uspinjanje po žegi (u Hongkongu) stalo dosta truda. Zatim, g. Velimirović nastoji da bude što objektivniji prema Kinezima, a naročito da požali i ožigoše sve nepravde koje im nanose Evropljani. Pri tom je simpatično neposredan, otvoren i iskren. Uza sve to, kao što se često događa u takvoj prilici, od same objektivnosti ostavlja ga faktična objektivnost, iako sasvim rijetko. Tako kada govoreći o radu misionara priznaje vrijednost isusovačkom astronomskom opservatoriju u Šanhaju, ali ujedno ističe da katolički misionari »stvaraju duhovnu mržnju i netrpeljivost propovedajući da je samo njihova (katolička) religija prava vera« (str. 168). Zar misli g. Velimirović da je mogućno da netko tko zaista vjeruje, dopusti da ono što on vjeruje nije pravo ili da pored onoga, što je za nj istina, postoji još i druga istina, koja je tomu oprečna? Zar misli g. Velimirović, da bi ijedan Kinez čiji je čitav kulturni i opći život zadahnut njihovim vjerovanjem, učinio ono što je on učinio kao »tolerantni« Evropljanin: da pred tuđim božanstvom pripali žrtvu, da se, kao što je on zapalio svijetlo pred Budinim kipom, pokloni pred Raspelom, u znak neke agnostičke simpatije? Ovakva »tolerancija« često nije drugo nego latentna ignorancija, praktični skepticizam, ili stvarno neznanje. Netolerancija bi bila onda, kad bi netko nasiljem nastojao prisiliti drugoga da prihvati njegovu vjeru kao pravu; ali ako netko tvrdi i dokazuje, da je njegova vjera prava, a drugi prihvati njegove dokaze, onda mu je, valjda, slobodno da se po tomu ravna kako hoće. Vjersko se neznanje piščevo očituje i u tom, kada govori kako se u Evropi podižu oltari svecima a da se i ne zna zašto, dok oltara Nebu i Zemlji (kao u Kineza) nema. Kada bi g. Velimirović u Kini naišao na takve uzore duhovne savršenosti i čiste čovječnosti kao što su kršćanski sveci, on bi im se bez sumnje zadivio; ali ovako, jer su u Evropi, misli da ih mora ignorirati, premda je njihov živi heroizam daleko veći od neživih, iako praktičnih pojmova Neba i Zemlje. Inače g. Velimirović odaje simpatičan zdrav stav u općim moralnim pitanjima, tako u već spomenutoj socijalnoj sućuti s bijednim i ispaćenim rikšama čiji život vrlo dirljivo crta; pa onda kad zalazi među pušače opija, ali sam i ne okusi njihova pogubnog užitka; zatim kad opravdano zazire od seksualnih nastranosti prikazanih na kineskim statuetama itd.

Možda bi još uvijek bilo teško, ovako negativnom argumentacijom, prikazati kakav bismo željeli da bude putopis kao literarno djelo, kada ne bismo uporedo imali pri ruci i primjer koji i na pozitivan način donosi u mnogočemu ono, što smo zaželjeli u putopisu »Kroz Kinu«. I opet treba ovdje istaknuti lojalnu objektivnost

g. Velimirovića u samom naslovu, jer izrazom »Kroz Kinu« kazuje i sam, da njegovo djelo daje samo dojmove jednoga prolaza, a ne potpunu sliku čitavoga neizmjernog carstva; glavne su točke njegova putovanja gradovi (Mukden, Tjanc-zin, Peking, Nanking, Šan-haj, Hong-hong, Kanton).

*

Napokon, jedan putopis naročitog karaktera. Dok je putopis g. Turkovića pravi i doslovni dnevnik, a putopisi gg. Velimirovića i Petrovića nose u glavnom karakter modernog putnog reporta, pri čemu je jedan više stvaran i objektivno odmjeren, drugi više umjetnički zadahnut i subjektivno impresivan, dotle »Ljubav u Toskani« g. M. Crnjanskog[5]) ima više karakter »sentimentalnog putovanja«, onoga što je, u velikom, za Goethea »Schweizerreise« ili »Italienische Reise«: pored slikovitih impresija s puta — pejsaža, gradova, historijskih spomenika, suputnika — u prvom redu obračun s jednom osnovnom idejom, važnom za unutarnji razvoj piščev, kojoj gledani objekti daju najviše podloge za stvarno razmatranje. G. Crnjanski je već u svom romanu »Seobe« pokazao izvjesne sklonosti za neku naročitu mistiku historije koja je na žalost prilično pjesnički zamagljena, i sugestivna više svojom unutarnjom dinamikom, nego li jasnoćom i određenošću svojih kontura. Problem »Toskane« nije daleko od onoga u »Seobama«: smisao i životna zadaća Slavenstva omjerena o kulturnu superiornost zapadnih naroda. Gledajući sijensku umjetnost rane renesanse, naročito tip sijenske Madone, g. Crnjanski dolazi do zaključka, da nije direktni bizantski utjecaj i ona poznata procedura s grčkim umjetnicima koji su bježali iz osvojenog Bizanta stvorila ranu renesansu, nego je ona niknula iz samog tla, nenadano i spontano, u tom naročitom ambijetu. »Vizantinski monasi behu daleko, a pizanski majstori su radili samo u kamenu, pa ipak, baš tu, u toj divljoj, krvoločnoj, srednjevjekovnoj varoši, pre nego ma gde u Toskani, stvoriše sliku blagosti što je snažnija od burne strasti, devojaštva što je slađe i moćnije od zrelosti ženske, porodilje nežne i jako mlade. Odevena ljubičasto i modro, okovana zlatom, ona se javi u tom ratničkom gradu, kao i ljiljan u vrhu opštinske kule, iznenadno i dirljivo, kao što se u Slovenstvu nešto javlja, silno i neočekivano.« »U sazrelom je voću razlog, ne u proleću; u zavičaju se rodila žudnja, ne u tuđini: u Toskani samoj sve se desilo... U rodnom mome kraju čeka me sudbina, a ja lud mišljah da je iz tuđine donosim. Zašto i otkud ne zna se, u Sremu milom trešnja me rascvetana čeka, isto tako fine i blage boje kao sve što sam ih ovde video; zašto i otkud ne zna se, i ovde, vekovima je nešto fino klijalo, tako mirno, tako blago, ispod vremena, divljine i pokolja.« Treba svakako kazati, da je za destiliranje ovakvih ideja-vodilica apsolutno nepotrebno, ili naprotiv štetno, da se slika historijske pozadine u ime toga forsira i »stilizuje«. Tako kada g. Crnjanski stalno naziva Sijenu »ćaknutom« i ne vidi druge karakteristike toga grada, premda ga drugi drukčije gledaju, zatim kada se, sasvim besmisleno, razbacuje izrazom »padavičav«, premda je ekstatičnost i vizionarstvo sasvim nešto drugo nego padavica. Tako mu je sv. Katarina Sijenska »padavičava kaluđerka« (str. 79.) »usedelica što drhti ćaknuta od

[5]) Miloš Crnjanski, Ljubav u Toskani, Beograd 1930., Izd. Knjižarnica Geca Kon.

plamena utrobe svoje« (ista str.) sv. Franjo je također »ćaknut«, a sa kipa navještenja Marijina u San Gemignanu i opet ga »gleda sijenska deliričnost i padavičavost« (142.). Pisac doduše kaže da je ona »ne od ovog sveta«, pa prema tome misli pod tim, valjda, ono što se pripisuje na pr. sv. Franji pod imenom stultitia Crucis — ludost križa, ali je baš kod ovakovih pojmova pitanje ukusa u izražavanju ne samo stvar umjetničke i ljudske delikatnosti, nego i stvarne preciznosti. Jer svakako, padavičavost nema s tim nikakva posla. Pored toga iznakažavanja i izobličavanja koje samoj stvari ništa ne pridonosi, bila bi još po koja stvarna pojedinost o kojoj bi se dalo raspravljati, ali bi nas to ovdje predaleko odvelo. Inače, ne treba ni kazati, da g. Crnjanski pokazuje mnogo istančanosti u intuiciji umjetničkih djela, mnogo plastike u crtanju pojedinih historijskih momenata, i mnogo finog ugođaja i proosjećajnosti u slikama krajeva i gradova (Pisa, Siena, Firenze, Assisi, Peruggia, San Gemignano). Ali, kad je već jednom i sam spomenuo Joergensena, bez sumnje će većina čitalaca osjetiti, da bi im miliji pratilac kroz Italiju bio skromni i tihi putnik-hodočasnik sa dalekog Sjevera, nego li naš rogoborni i nemirni Srijemac koji i sam ne vidi da je u Toskanu došao preko — Pariza, dakle da je Toskana imala, kod njega, upravo dva zadatka: ne samo da »stiša i uljulja« kako on kaže, slavenskog »varvara«, nego i da razbistri pariske dekadentne mamurluke, a to je, priznajmo, suviše komplikovan posao i očito ne uspijeva.

Ljubomir Maraković.

»POŽEŠKE NOVINE«

Požega, subota 23. kolovoza 1930.

IZ LONDONA U FILADELFIJU

Listovi s puta Milana Turkovića, poduzetog godine 1876. Zagreb 1930. S više slika.

Privatnom nakladom Radoslava Bačića izašla je ovoga ljeta pod gornjim naslovom vrlo zanimljiva knjiga, kojoj je pravi autor kutjevački vlastelin Milan Turković, vitez reda franc. počasne legije, a sin čuvenoga domoljupca i veletrgovca Vjenceslava Turkovića, brodograditelja i kasnijeg vlasnika vlasteostva Kutjeva.

Piscu je bilo 19 godina, kad se dao kao apsolvent trgovačke i nautičke akademije u Trstu jednim od brodova svoga oca (jedrenjak »Tri sina«) na daleko morsko putovanje iz Londona u Filadelfiju, gdje se god. 1876. održavala velika svjetska izložba. Istim brodom vratio se pronicavi mladi putnik pun bogatih doživljaja iz Amerike preko Dublina u svoj zavičaj. Plod toga rijetkoga putovanja preko mora bez parnoga motora, ali uzdanjem u »vjetra volju i valova bijeg«, jest pored ostaloga stečenog iskustva i ova knjiga. Njezin je birani sadržaj bujno satkan od stvarne građe pregnantnih opažaja mladoga tada putopisca, koja je izvorno sačuvana u savremenim pismima pisca svojim roditeljima, pa i u zanimljivom dnevniku. Ta nam tek sada objelodanjena pisma i originalni dnevnički zapisi i danas svjedoče o snažnoj psihičkoj spremi, zanosu i realnom oduševljenju mladoga putopisca za sve nebrojene prizore i doživljaje, s kojima se susreo na svom velikom putu i morem i kopnom, a koje je jednostavno i bez suvišnih fraza umio da već zrelim pogledima diferensiranja spremi u svoju dušu i na papir svojih tadašnjih pisama i dnevnika.

Informativan pristup k sadržaju knjige napisao je izdavač Radoslav Bačić, a dalje ističe pisac Milan Truković u prvom odjeljku (Uvod), kako i zašto se dao na daleki put na svjetsku izložbu u Filadelfiju preko Londona, gdje se u proljeće 1876. nalazio već očev brod »Tri sina« spreman da otplovi u trgovačkom poslu u sjevernu Ameriku. Iz Karlovca se naš putnik našao mjeseca ožujka preko Beča, Kölna i Ostendea u Londonu, otkuda piše već ocu i majci dva zanimljiva pisma, a tako i ispred Plymoutha, kad je prvih dana travnja zaplovio morem i nastavio opise puta preko Oceana u dnevniku. Tu se zanimljivo i živo crtaju doživljaji i opažaji o moru i mornarima, strujama i vjetrovima, jedrima i brodu, morskim ribama i pticama itd. s mnogim subjektivnim poučnim refleksijama na golemoj razini Oceana.

Poslije 45 dana plovidbe stiže naš putnik svojim jedrenjakom, kojim je upravljao kapetan Hinko Pauer, 13. svibnja u ušće rijeke Delavare, na kojoj leži grad Filadelfija, udaljen od mora 130 milja.

U Filadelfiji je ostao Milan Turković sve do 4. lipnja, upotrijebivši sve to vrijeme od 3 tjedna za proučavanje veličajne svjetske izložbe, koja je upriličena bila u proslavu 100-godišnjice neodvisnosti saveznih država sjeverne Amerike (4. VI. 1776.). Priopćeni opisi izložbe i velegradova Filadelfije i Newyorka iz Turkovićeva dnevnika odlikuje se lakom prirodnom dikcijom, punom bogatog sadržaja o svemu, što je mladi pisac oštrim svojim duševnim pogledima uočio i proživio.

Zanimljivi svoj putopis iz mladosti svoje završio je Milan Turković stručnim zaključnim člankom »Prikaz trgovačke kalkulacije za jedrenjače«. Na zgodnom su mjestu u tekstu knjige uvrštena i dva pisma biskupa Strossmayera iz god. 1868 i 1869 Vjenceslavu Turkoviću, kad je isti dao jedan od svojih velikih jedrenjaka okrstiti imenom slavnoga biskupa.

Izvanje je lice ove osobite knjige putopisa krasno i izgledno, a štampano je u zagrebačkoj tiskari zaklade Narodnih novina. Na čelu je knjige lijepo otisnuta slika iz god. 1876. »Tri sina Vjenceslava Turkovića« (Petar Dragan, Milan i Ivan), zatim kolorirana slika njihove majke Ivane, kojoj pisac Milan Turković posvećuje knjigu s osobito toplim riječima svoga sinovskoga pijeteta i zahvalnosti. Tekst knjige rese još posebni slikovni prilozi u bojama: Vjenceslav Turković, jedrenjača »Tri sina«, na kojoj je pisac putovao preko Oceana, te Milan Turković u parku ispred kutjevačkoga dvorca, dok je i na samom omotu knjige slikovno prikazan požrtvovni mornar u akciji kod kormila.

Smjeli i odvažni oceanski putnik prije 54 godine — Milan Turković — dobro je poznata ličnost i u našem kraju, kada je prije svjetskoga rata više godina odlično upravljao u ime svoje braće historičkim sredovječnim dominijem Kutjevom, koje je bogato imanje u srednjem vijeku pripadalo redu Cistercita, a poslije oslobođenja od Turaka redu Isusovaca. Od početka osamdesetih godina prošloga stoljeća došla je ta stara gospoštija u ruke porodice Turkovića, koji su umjeli da podignu Kutjevo baš pod iskusnim

rukovođenjem Milana Turkovića svim modernim sredstvima do najvišega stupnja ekonomsko-privrednoga razvitka. No pored toga istakao se Milan Turković i kao umni te oduševljeni istraživač povjesne prošlosti na širokom teritoriju svoga vlasteostva, kao i sabiranja starina, stvorivši u historičkom dvorcu kutjevačkom cijeli muzej s mnoštvom priloga iz prehistorijskog, starorimskog, turskog i novijeg doba. U tom mu je pripomogla i veza s prvim našim naučenjacima i stručnjacima, koji su dolazili u Kutjevo. Posljedak toga svestranoga nastojanja ogleda se u otmjenom predratnom izdanju njegove lijepe monografije sa slikama »Vlastelinstvo Kutjevo«, iz koje rese dobrotom pisca neke slike i veliku Kempfovu monografiju »Požega«, koja je izašla god. 1910., za koju se vlastelin Milan Turković vrlo zanimao, namaknuvši i pokriće troškova za veliku naslovnu Alegorijsku sliku.

Kao osobito priznati stručnjak naše narodne privrede bavi se Milan Turković i danas pored privredno-socijalnih i trgovačkih problema još i dalje studijama iz prošlosti Kutjeva i okolice, a tako i naše opće narodne povijesti. Živi već nekoliko godina na Sušaku (vila Pećine) na žalu plavoga Jadrana, gdje mu je u nedalekom susjedstvu Kraljevici ugledao svjetlo njegov rodoljubni otac Vjenceslav.

Julio Kempf.

»OBITELJ«

Časopis za hrvatsku porodicu, donaša dne 12. listopada 1930 ovo: Milan Turković opisuje u knjizi »Iz Londona u Filadelfiju« svoje doživljaje i uspomene sa puta, koji je poduzeo u godini 1876-oj, u devetnaestoj godini života, i to sa očevom jedrenjačom »Tri sina«. U doba parobroda i aeroplana, koji krstare uzduž i poprijeko iz Evrope u Ameriku, taj pothvat zapanjuje, pogotovo kad znademo da je prolaz trajao do Amerike 45 dana, a povratak u Evropu, do Dublina 35 dana. Cijeli se opis temelji na dnevniku i pismima, koje je autor putovanjem bilježio ili slao. Najzanimljiviji je dio knjige, koji se bavi pričanjem o ljudima, sveopćim prilikama, o životu na jedrenjačama, o moru, olujama, pa o Filadelfiji, opis i ocjena svjetske izložbe u slavu stogodišnjice postanka U. S. A., konačno i o New Yorku. Sve dakako sa gledišta autora, karlovačkog malograđana, ali i stanovišta kakovo je mjerodavno bilo za godinu 1876., kad se je sve to zbivalo. Knjigu opremio je neobično ukusno umjetnički zagrebački salon Radoslava Bačića i snabdjevena je rijetko uspjelim slikama.

»VJESNIK« ZA PROSVJETU I UPRAVU

Osijek god. 1930.

»IZ LONDONA U FILADELFIJU«. Put Milana Turkovića godine 1876. U toj se knjizi, bez ikakovih pretenzija, predočuje jedan zanimivi dio prilika i ljudi u sedamdesetim godinama prošloga stoljeća. Putopis i dnevnik, donešen pravopisom i stilom onoga doba, pisao je po vlastitim doživljajima Milan Turković, za onda mladić na pragu života i bivstvovanja, a danas kod nas opće poznati kutjevački vlastelin i privrednik te jedna od naših snažnih i pozitivnih ličnosti, koja je od važnosti i znatnog utjecaja na razvoj naše privrede i našega društvenoga života.

Naročito valja istaknuti, da je knjiga umjetnički opremljena i ukrašena sa više slika u bojama, a predgovor samoj knjizi napisao istaknuti naš prosvjetni radnik, Radoslav Bačić, čije su zasluge od neprocjenive vrijednosti za grad Osijek i okolicu, gdje je uz potporu hrvatskoga rodoljuba dra Dragutina Neumana i njegovih prijatelja, razvio do svjetskoga rata veliku i živu djelatnost, budeći smisao i promicajući domaću knjigu i umjetnost uopće, a napose narodni vez i obrt, jednom riječi: sve grane hrvatske i slavenske kulture. Njegova je zasluga, da je izašla i gornja knjiga, koja zavrjeđuje mjesto u svakomu domu i javnoj knjižnici.

»DER JUGOSLAVISCHE HOLZWIRT«,

eine vielgelesene Wochenschrift, Zagreb, den 13. August 1930, veröffentlicht folgendes: »Von London nach Philadelphia — Reiseblätter von Milan Turković aus dem Jahre 1876.« Der Zagreber Kunsthändler Radoslav Bačić fand in den Archiven der Familie Turković die Briefe, die Milan Turković als junger Mann geschrieben hat. Sie sind eine ebenso unterhaltende wie belehrende Lektüre über eine Reise aus einer Zeit, die von den modernen Verkehrsmitteln noch wenig wusste. Milan Turković machte diese Reise auf einem Segelschiff seines Vaters von London nach Philadelphia und zurück nach Dublin. Milan Turković wollte sich ursprünglich dem Berufe eines Rheeders widmen, doch kam es nicht zur Ausführung seines Planes, da er nach Wien berufen wurde, um an dem damals begründeten Fassdaubengeschäft teilzunehmen. Später widmete er sich vollständig dem Holzgeschäft. das er, wie bekannt, zu hoher Blüte brachte. Das fein ausgestattete Büchlein ist mit einigen farbigen Reproduktionen versehen.

»MORNAR«, POUČNO-ZABAVNI LIST ZA POMORCE

Sušak, 1. septembra 1932.

GAJETUNSKI RAZGOVORI

— A šta velite za onaj bark »Sargen«, koji je god. 1891. krenuo iz Kalifornije sa skupocjenim teretom? — pogleda nas kapetan Pepić. U luku nije nikada dospio, a vidjeli su ga u blizini Australije, Indije, Japana, Sjeverne Amerike, Južne Afrike. Stari pomorci drže, da je onaj brod oplovio svijet najmanje 50 puta.

— Ima takvih pripovijesti još, i još će ih biti, — reče kapetan Jadre. — Eno vam na priliku onaj danski školski brod »Kjöbenhaven«. I za njega vele neki, da su ga vidjeli: jedni u južnim vodama, drugi izvan Tristan da Kunha. Ko će znati, što se s njime dogodilo?

— A kamo je pak dospio onaj austrijski školski brod »Bethoven«, što je čini mi se god. 1909. krenuo iz Trsta i nikad nije više dao od sebe glasa?

— Ti školski brodovi kao da nemaju prave sreće, — natuknu kuhar Vicko. — Što vam se čini od one nesreće, što se nedavno desila u Njemačkoj s onim školskim brodom »Niobe«?

Odgovori mu kapetan Jadre:

— Upravo danas stiglo mi je pismo jednog koji je imao da postane pomorac, M. T. Evo što mi piše o onom slučaju:

»Prilažem ti sliku broda »Niobe«, što se, kako si bez sumnje čitao u novinama, blizu otoka Fehmarna, nedaleko Schleswig-holšteinske obale prevrnuo i u čas potopio. Otok Fehmarn udaljen je od Kiela u zračnoj liniji kojih 60 kilometara. Taj otok dijeli od kopna uski Fehmarn-Sund. Ti ćeš bolje znati, na kojoj se strani otoka nalazi svjetionik, koji je vidio katastrofu.

Već od ranog djetinjstva mnogo se bavim morskim stvarima, ali koliko se mogu sjetiti, nije mi poznat ni jedan slučaj, da bi se koji jedrenjak prevrnuo. Svi znamo s kakvom su fantastičnom srčanosti naši stari pomorci u prošla vremena poduzimali vratolomna putovanja i oko Rta Dobre Nade u Australiju, a nekoji još odvažniji u Tihi Ocean oko Kap Horna, i to sve brodićima-paljičima od 300—400 tona. Svi nisu ostali živi: neki su svršili u orkanu, drugima je nevrijeme skršilo jarbole ili odnijelo jedra, prelomilo kormilo, otvorilo rupu ili ga »ingalonalo«, nasukalo na plićini ili na kakvom nepoznatom grebenu, često i uslijed manjkavih karata. Brodoloma bijaše svakakvih, to više, što u onim davnim danima nije još bilo S O S-a, već ako si zvao u pomoć, moglo se desiti, da je na tvoj poziv najurio na tebe kakav korsar ili gusar vrebajući na lovinu.

Događalo se dakle svašta, ali slučaj kaošto je ovaj »Niobin«, držim, da se nije nikada zbio. Barem naša pomorska tradicija ne bi o tome imala što da priča.

Ako je slika »Niobe«, što ti je šaljem, autentična, može se reći, da ta lađa ima baš neobične jarbole. Treći, onaj od pala, nepotrebno je visok. Vi ćete to bolje znati, ali meni se čini, da glavni i jedini uzrok katastrofi leži u konstrukciji jedara i broda. Pravo je čudo te njemački inžiniri, koji grade, naročito u Kielu, gorostasne parobrode, nisu u stanju da u redu armiraju jedan školski brod. Umjesto da se obrate na iskusne pomorce i kapetane, oni nabace nekakvu nemoguću lađu, ukrcaju na nju stotinu neiskusnih mladića, pa neka se plovi. Očito je, da zapovjednik broda nije bio na mjestu kao kapetan jedrenjaka, inače bi bio drukčije udesio s jedrima, a i da ne spomenem barometar, koji zacijelo nije pri svemu onome ostao neosjetljiv.

A onda još jedno pitanje: Dali je pak ona lađa imala potrebit balast, »savurnu«? Ako se pored rđavog rukovođenja jedara i očite nepažnje propustilo još to, onda se može otvoreno reći, da je zbog jednog zaista lakoumnog i sasvim površnog postupanja poginulo 39 mladića, što su ih majke teškom mukom i velikom požrtvovnosti odgojile, da im jednom pod stare dane budu od utjehe i pomoći.«

— Ovoliko moj prijatelj, a sada je na vama da i vi kažete svoju, — reče kapetan Jadre, smota pismo, turi ga u džep i zašuti.

Nato je slijedila diskusija. Svak je htio nešto da pridometne: na teret ili na obranu zapovjednika, dok se nisu naposljetku složili s onim, što je kapetan Jadre malo prije pročitao.

Još je nato nadovezao bivši kuhar Vicko:

— Govorio sam s jednim engleskim časnikom, koji mi je rekao ovo: — Može biti da je zaista pogrješka u konstrukciji broda. Germen (Nijemci) hoće uvijek da budu nešto ekstra...

— To će reći — upade Barba Mate, — da za njih vrijedi ona trijestinska: Maladetto el troppo saver!

»MORNAR«, POUČNO-ZABAVNI LIST ZA POMORCE

Sušak, 1. septembra 1932.

NAŠ PRIMORAC. K jubileju vlastelinstva Kutjevo.

Bilo je a i danas ima naših primoraca, koji, pošto se odbiju od mora, ne mogu na kraju da se snađu kao ni ribe na suhu. Na sreću to su izuzeci, koji upravo iščezavaju pred onima, koji su i poslije svog rastanka s morem umjeli da se utvrde i da tu na kopnu svojim sposobnostima i neumornim radom steku ne samo lijep imetak već i najveću čast i slavu. U Dalmaciji odnijeli su u tome barjak Dubokovići, a u Gornjem Jadranu mimo porodice Švrljuga i Polića također i braća Turkovići.

U 9. broju II. godišta našeg »Mornara« donijeli smo prikaz dnevnika, što ga je barun Milan Turković kao devetnaestgodišnji mladić vodio na očevom brodu »Tri sina«. Onom zgodom istakli smo, da se je Milanov otac rodio u Kraljevici i da je sedamdesetih godina sagradio pet velikih jedrenjaka i svakoga okrstio jednim našim imenom. No kako je para sve više istiskivala jedro, jedrenjaci su već oko god. 1880. dospeli u tešku krizu, iz koje se više nisu digli.

Vjenceslav Turković svojim je pronicavim okom smjesta uočio situaciju i ne oklevajući ni časkom skrenuo je svoj bistar pogled s mora na kopno.

U to se vrijeme pročulo, da su vlasnici Vile Angjeline u Opatiji bili voljni prodati vilu i sav svoj posjed oko nje. Vjenceslav Turković bavio se neko vrijeme mišlju, da ono imanje kupi, i da Opatiju podigne na lječilište. Još se pravo ne zna, na čemu se to razbilo. U prepisci je bio i sa Turn und Taxisima u pogledu kupnje njihovih ogromnih šuma, i sa cijenom su već bili sasvim blizu, kad li se Turkoviću, koji je imao oko okrenuto na sve strane, ukaza zgoda, gdje će njegova vanredna aktivna snaga i sposobnost imati široka polja, da se razmaha.

U bogatoj Slavoniji dospjelo naime na dražbu vlastelinstvo Kutjevo. Kupiše ga Turkovići, 10. jula 1882 god., i to ravno prije pedeset godina. (Dvije tri nedjelje prije toga kupila je Južna Željeznica od grofa Chorinskoga opatijski park s vilom Angjelinom.)

Od vajkada se je kutjevačko vlastelinstvo smatralo kao šumsko dobro, ali i veoma zapušteno. Iznajprije trebalo je dakle, da novi gospodari urede šume, zato je već od početka racionalnom šumarstvu posvećena najveća pažnja. Uzgajane su i pogodovane mješovite sastojine šumske, za koje se je tek u posljednje vrijeme utvrdilo, da one jedine odgovaraju uzgoju šuma u Jugoslaviji, budući da odolijevaju bolestima i kukcima pogotovo ako stoje na apsolutnom šumskom tlu. Hrast prati bukva u zapadnijim i sjevernim obroncima, dok jasen, javor, pitomi kesten, orah, brijest, oskoruš, brekinja, divlja jabuka i kruška, grab i topola dižu se u međusobnoj borbi za

opstanak 20 i mnogo više metara uvis i sačinjavaju mješovite sastojine, koje su kadre pružiti mogućnost iskorišćivanja drvnih sastojina prema budućim zahtjevima ukusa, običaja i mode.

Pošto su u glavnome uređene šume, vlastelinstvo se dalo na posao, da po američkim principima uredi voćnjake i vinograde. U tome su postignuti vanredni uspjesi. U voćnjaku ima danas do 30.000 odraslih voćaka i to jabuka, šljiva, trešanja i oraha najplemenitije vrste. Pravi ponos kutjevačkog vlastelinstva jesu vinogradi sa 400.000 čokota vinove loze izabrane vrste, koje se neprestano selekcioniraju u pogledu redovite plodnosti, a plod ukusu konsumenata.

Kutjevačko vlastelinstvo pravo je remek-djelo. Izvršila ga je u glavnom jedna generacija darovitih i poduzetnih ljudi, koji su sebi uzeli za geslo Buchleovu mudru rečenicu: »Jedini napredak, koji je u istini efektivan, ne stoji do bogatstva prirode, nego do energije čovjeka.« Kutjevo je zaista plod jedne vanredne energije.

Sa svih se strana čuje: Nemamo ljudi!

Ima ih, tek ih valja potražiti, ali ne među onima, koji se guraju, već u malom krugu onih, za koje svjedoče njihova djela.

Viktor Car Emin.

»SLAVONAC«

Osijek, 27. januara 1934.

KNJIGA O POSTANKU I RAZVITKU BRODARSTVA OD MILANA TURKOVIĆA

Ugledni kutjevački vlastelin Milan barun Turković, koji redovno živi u svojoj vili na Sušaku, a nalazi se od nekog vremena u Beču, napisao je ondje na njemačkom jeziku poučnu i vrlo zanimljivu knjigu »Der Werdegang der Schiffahrt« i izdao ju u Beču u krasnoj opremi sa 6 slika, vlastitom nakladom. Kao mnogogodišnji upravitelj i reformator uzornoga svoga vlastelinstva Kutjeva i pisac ranijih svojih djela »Vlastelinstvo Kutjevo«, te »Iz Londona do Filadelfije« poznat nam je s mnogo smjerova njegova odličnog djelovanja kao istaknuta i uvijek zaposlena ekonomsko-gospodarskoga stručnjaka, marnoga istraživača prošlosti kutjevačkoga kraja i sabirača njegovih starina, u mnoga pregaoca na svim poljima narodnih potreba itd. Za svoj opsežni rad za opće dobro odlikovan je ordenom Sv. Save, Jugoslavenskom krunom i viteštvom francuske počasne legije.

Premda u visokoj starosti, pun je muževne svježine, kojom je ispunjen njegov život i sada, gdje bi mnogi sustao, a on ne prestaje, nego nam pruža i opet svoj novi književni dar iz oblasti svoga sočnoga i lijepoga kulturno-povjesnoga rada.

Zbog odmjerenoga prostora ne možemo analizirati cio naučni sadržaj ove karakteristične knjige baruna Turkovića, ali sinteza sadržaja prikazuje nam ovu bitnu građu: Prehistorijske naprave vozila i splavi čovjeka kamenoga doba, daljni razvitak primitivne gradnje drvenih lađa kod istočnih naroda, pa Grka i Rimljana, gusarstvo, morske bitke staroga i srednjega vijeka sve do danas; tipovi lađa na vesla, životinjska i ljudska snaga kod povlačenja teretnih lađa uz vodu, doba jedrenjaka do prvoga parobroda (1811), važnost mora i pomorskog života, senjski uskoci i njihova sudbina, drvene lađe svjetskih putnika i istraživača prošlih stoljeća, put Milana Turkovića, devetnaestgodišnjega mladića 1870 jedrenjakom svoga oca iz Londona u Filadelfiju, statistika o tonaži brodova i parobroda prije i poslije svjetskoga rata, novovjeko gusarstvo, podmornice i t. d.

Tu lijepu knjigu rese i ove informativne slike: brod jedrenjak i na vesla »nepobjedive armade«, španjolskoga i nizozemskoga kralja Filipa II., koja je armada 1589 od bure nastradala i propala još prije sukoba s engleskom mornaricom; potomak Uskoka, mramorna svečana lađa kineskoga cara iz prošlosti, gusarska lađa za 22 veslača, bark »Tri sina« Vjenc. Turkovića, te turistički parobrod »Ljubljana« naše Jadranske plovidbe na Sušaku.

Kao priznati dobročinac pomaže pisac mnogim svojim novčanim darovima i drugim prilozima naš kulturno-historijski muzej u Požegi, komu je darovao među ostalim svoje prijašnje, kao i ovu najnoviju svoju knjigu. Prijatelji našega divnoga mora i pomorstva naše Kraljevine Jugoslavije naći će u lijepoj toj knjizi Milana baruna Turkovića zdrave nauke i zanimljive lektire. Stoga ju toplo preporučamo sa željom, da je ugledamo i na našem jeziku.

Julijo Kemf.

»OBZOR«

Zagreb, petak 8. ožujka 1935.

MILAN TURKOVIĆ: OPATIJA B. D. MARIJE DE GOTHO,

U ovoj brošurici je M. Turković, koji je već god. 1906. napisao monografiju o »Kutjevu«, objavio odavna i posvuda sakupljane podatke o cistercitskoj opatiji, koja je od god. 1232. za vremena kralja Andrije II. postojala u Kutjevu sve do okupacije Slavonije po Turcima na početku 16. stoljeća. Kutjevsku opatiju osnovaše cisterciti iz samostana Zircza kod Vesprina u Bakonjskoj šumi za obranu od bogumilske propagande, koja je dolazila iz Bosne u ovaj slavonski dio pečujske biskupije. O njezinu životu i radu zna se vrlo malo. Mnogo je trpjela za provale Mongola i za dinastičkih sporova poslije Anžuvinaca. Patronatsko su pravo vršili vladari, koji su ga prenosili na velikaše u Slavoniji (porodica Gorjanskih, Iločkih), a kadgod i pape, konačno Ferdinand Habsburški, koji ga prenese na obitelj More još god. 1550. za slučaj, da Turci odu i opatija oživi. Ime Kutjeva je nastalo od imena opatije de Gotho, a za ovo autor tvrdi, da je bez sumnje nastalo od hrvatske riječi kut. Zanimljiva je slika Majke Božje (iz doba renesanse, kad je opatija već venula), koja se nalazi u kutjevačkoj župnoj crkvi. Ova je knjižica prvi (doista uspjeli) pokušaj onoga niza monografija Milana Turkovića o cistercitskim opatijama na tlu Hrvatske i Slavonije, koje sprema za tisak.

Nikola Žic.

»OBITELJ«

Zagreb, 24. marta 1935.

MILAN TURKOVIĆ: OPATIJA B. D. MARIJE DE GOTHO,

Sve, što se marljivim trudom u više decenija moglo saznati o cistercitskoj opatiji u Kutjevu, koja je postojala od god. 1232. do

turske provale u Slavoniju na početku 16. stoljeća, a danas joj je sačuvan trag jedino u imenu (de Gotho — Kutjevo), objavio je Milan Turković u ovoj knjižici, koja čini početak niza njegovih daljnjih monografija o cistercitskim opatijama na tlu Hrvatske i Slavonije, da se upozna sve ono dobro, što ga je ovaj izvanredno zaslužni red učinio hrvatskome narodu na kulturnom i gospodarskom polju promičući jednakom ljubavlju kršćansku prosvjetu i materijalnu probit. Cistercitski je red najbolje cvao u XII. stoljeću sve do polovine XIV. Iz toga je vremena i naš najznamenitiji samostan B. D. M. u Topuskome. Danas ih je malo i po svijetu i kod nas. U Jugoslaviji su cisterciti jedino u Stičnoj pri Višnjagori u Sloveniji.

»HRVATSKA STRAŽA«

Zagreb, četvrtak 28. ožujka 1935.

CISTERCITI U HRVATSKOJ

MILAN TURKOVIĆ: OPATIJA B. D. MARIJE DE GOTHO,

Od hrvatskog kneza Trpimira (845—864), kojeg smatramo osnivačem samostanskog života u našim krajevima — redovnici, redovi i samostani igraju značajnu ulogu u našem kulturnom, vjerskom a i političkom životu. Trpimir je podigao benediktinski samostan u Rižinicama, i prvi redovnici u Hrvatskoj jesu benediktinci. O ulozi hrvatskih benediktinaca pisao je dr. V. Novak u svojem povjesno- paleografskom djelu »Scriptura Beneventana«, ali ni tim, kao ni ostalim što je dosad pisano o našim benediktincima, nije prikazan rad ovog zaslužnog reda u potpunosti. Benediktinci dominiraju u hrvatskoj državi naročito za vrijeme hrvatskih narodnih vladara, a početkom 13. stoljeća počinju se širiti cisterciti, pa potom dominikanci i franjevci, kojima je bila glavna zadaća suzbijanje bogumilstva. Slijede zatim templari (božjaci) i pavlini, a kasnije isusovci.

Od svih ovih najmanje je poznato i najmanje je obrađeno plodonosno djelovanje cistercita, reda koji je osnovao sv. Robert. On je napustio benediktinski samostan u Melesni, te se s 21 drugom nastanio u dolini Citeaux ili Cistercium, odakle i ime redu. Red se brzo raširi, a najveći cvat pada u razdoblje od 12. do 14. stoljeća. Velika je zasluga cistercita na vjerskom, socijalnom, naučnom, umjetničkom i agrikulturnom polju, a stvorili su i t. zv. cistercitski stil koji čini prelaz iz romanskog u gotski stil: Cistercitske građevine u Fontenay i Pontignyu, crkve i samostani u Fossanovi i Casamari, katedrale u Bambergu i Limburgu i samostan u Maulbronnu (v. Wilhelm Pinder »Deutsche Dome des Mittelalters«, Leipzig 1927).

Milan Turković, koji je već 1906. objavio monografiju o Kutjevu u svojem novom radu prikazuje cistercitsku opatiju Blažene Djevice Marije de Gotho u Kutjevu. Uz resume na francuskom jeziku navodi Turković literaturu o cistercitima napis, a za naše prilike spominje djela I. Šveara, Kukuljevića, Smičiklasa, Klaića, Bösendorfera i Kempfa. Prikazuje u kratkim crtama postanak, razvoj i karakter cistercitskog reda, te prelazi na samu opatiju Bl. Dj. Marije de Gotho.

Opatija dolazi u ispravama pod imenom Vallis honesta ili Honesta vallis uz dodatak de Gotho. Vallis honesta označuje, da je ova hrvatska opatija ogranak velike cistercitske opatije u Clairvauxu. To je matica naše opatije, a dodatak de Gotho označuje mjesto, gdje se opatija nalazi. Turković navodi i analizira više starih kroničara reda, koji kao T. Heimb i D. Fuchshoffer često zamjenjuju ovu opatiju s onom B. M. V. »od Gotthardom«.

Kutjevska opatija, uz onu u Topuskom najznamenitija je u našim krajevima. Osnovana je od hrvatsko - ugarskog kralja Andrije II., i to god. 1232. Cisterciti su u Ugarsku došli par godina odmah iza osnutka reda. Udružili su se pak istom za Bele II. (m.), koji im pokloni dvorac Zirzium kraj Vesprima. Tu cisterciti osnuju samostan i odatle su potekli osnivači naše »abbatia Vallis honesta de Gotho«. Glavni razlog dolaska cistercita u Hrvatsku nalazimo u naglom širenju bogumilstva. Tako na pr. iz Krčelićevih »Historiarum cathedralis ecclesiae Zagrabiensis, Partis primae, tomus I.« (Zagrabiae 1770) vidimo da je u požeškom kraju bio znatan broj bogumila.

Iako se politička moć i utjecaj cistercitskog opata ne može mjeriti s onom opata templara, ipak su i cisterciti imali političkog utjecaja u kraljevini. I njima su se povjeravale odluke u prijepornim pitanjima i stranke su se bez prigovora pokoravale. Opatija je mnogo inače stradala za mongolske provale i za dinastičkih razmirica iza Anžuvinaca.

Patronatsko pravo nad opatijom imala je dugi niz godina obitelj ugarskog palatina Nikole Gorjanskog. Kad je 1481 izumrla ova porodica prelazi pravo na Lovru Iločkoga, sina Nikole Iločkog, hrvatsko-slavonskog bana, priora vranskog i »kralja bosanskog«. Lovro ubrzo umre, te patronatsko pravo kroz gotovo tri decenija vrši sama Sv. Stolica, a za borbe Ivana Zapoljskog i Ferdinanda Habsburškog Ferdinand prenese patronatsko pravo na svog savjetnika Ladislava More-a. Ali izgleda da ovaj nije imao prigode vršiti patronatsko pravo, jer pod udarcima turskih provala opatija opusti i redovnici se iseliše, a neki su 1471. bili i poubijani. Iza mohačke katastrofe nestaje opatije, a nestade nažalost i dokumenata o prošlosti i radu opatije. Cisterciti se više ne povratiše i opatija osta neobnovljena. Uspomena je na opatiju ostala sve do danas i jedan zagrebački kanonik nosi naslov »Abbas de Gotho«.

Turkovićeva monografija nije neka stručna ili znanstvena rasprava, ali je ipak pozitivan prilog hrvatskoj historiografiji, jer nam donosi godinama sabranu građu. Turković će izdati još više ovakovih monografija o cistercitskim opatijama na teritoriju Savske banovine.

T. M.

»JUGOSLAVENSKI ROTAR«

PROŠLOST JEDNE STARE OPATIJE

Ovih dana izišla je nevelika knjiga: »Povijest dobra Kutjeva za vrijeme njegova pripadanja naukovnoj zakladi (1774—1882)«. Na dnu zaglavka stoji ime auktora: »Milan Turković u sedamdesetiosmoj godini života«.

Baron Milan Turković naš je brat rotar, past-pretsjednik i jedan od osnivača našeg sušačkog kluba. I evo, kako sam veli, u

sedamdeset i osmoj godini života on piše historiju dobra, koje je i on pomogao da digne na veličinu i na glas jednog od najuzornijeg gospodarstva u našoj zemlji.

Ali nekoliko dana prije mi smo od našeg brata Turkovića primili još jedno lijepo djelo pod naslovom: »Prošlost Opatije Bl. Dj. Marije Vallis honesta de Gotho seu Kuttyeva«. Ta je radnja izišla u dvije sveske u kojima je na osnovi mnogih dokumenata, savjesno i minucijozno obrađena historija te drevne opatije i to od njezina osnuća 1232. pa do godine 1773., kad je, nakon ukinuća Isusovačkog reda, kome je opatija u posljednje doba pripadala, prešla pod vlast državnu, koja ju je prisvojila i držala do god. 1882., dok nije s imanjem Kutjevom dospjela u ruke sadašnjih vlasnika, braće Turkovića.

Vanredno je zanimiva historija spomenute opatije. Nju su osnovali Cisterciti, red, koji je u srednjem vijeku bio došao do velikog ugleda prednjačeći u ratarstvu i gazdinstvu, u znanju i umjeću. Imamo da budemo zahvalni našemu bratu Turkoviću, što nas je bolje nego iko do sada upoznao s tim vrlo važnim redom, kao i s mnogim detaljima iz turskog pašovanja u Slavoniji, koje pada između god. 1536. i 1696. Vrlo živo obrađen je i onaj period, kad se opatija nalazila u rukama Isusovaca. I tako je i ta naša starina, opatija Bl. Dj. Kutjevačke, dobila svoga historičara, koji nije samo tačan u izlaganju svih podataka nego i vrlo zanimiv. Ove se njegove historijske radnje čitaju kao kakva pripovijest. A to je velika prednost.

U isto vrijeme izišle su iz pera našega past-pretsjednika i dvije kraće studije: »Prehistorija podgorja Krndije« i »Požeška dolina u povijesno doba do XIII. vijeka«. I u tim se je kraćim stvarima naš vrijedni brat pokazao kao stručnjak.

I sve to u sedamdesetiosmoj godini. Daće Bog, te će naša nauka dobiti od njega još ponešto, jer je naš past-pretsjednik u radu upravo neumoran. Prava slika i prilika savjesnog rotara.

Sušak, septembra 1935. Viktor Car Emin.

»HRVATSKA STRAŽA«

Zagreb, četvrtak 7. i petak 8. svibnja 1936.

MILAN TURKOVIĆ: DER CISTERCIENSER ORDEN IN SLOVENIEN

800. godišnjica opatije Stična.

Gospodin Milan barun Turković je u 80. godini života izdao gornju knjigu ovih dana kod Primorskog štamparskog zavoda na Sušaku. Opseg joj je više od 100 stranica.

Plodan književni rad u dobi gosp. Turkovića je neobičan također za ljude, koji su od mladosti navikli raditi perom. Sijedi pisac se nalazi u časnoj starosti, koju malotko doživi, a u kojoj još rjeđi ljudi ispunjavaju svoje vrijeme ovako teškim poslom istraživanja, pisanja i izdavanja. Kada se pored toga uzme u obzir i to, da je gosp. Turković po odgoju i zanimanju pomorac, trgovac i ekonom, koji je s polja praktičnoga rada prešao na ovo sadašnje tek u posljednjim decenijima svoga života, onda se još više mora pohvaliti njegovo nastojanje, da nam ispuni književni zavjet, koji je sam sebi postavio kao zadatak i neumorno izvodi kao užitak.

Prva mu je radnja bila monografija o »Vlastelinstvu Kutjevu« godine 1906. U njoj je u općim crtama iznio prošlost i sadašnjost onoga dobra, koje je njegov otac Vjenceslav kupio od hrvatske vlade godine 1882. i na kojemu je sin Milan proveo svoje muževne godine u marljivu pridizanju onoga veleposjeda do uzornoga gospodarstva istodobno se živo zanimamajući za raniju i najdavniju sudbinu cijeloga požeškoga kraja u svakom pogledu. Već je onda počeo sabirati građu, koju sada sređuje, popunjuje i izdaje. Tako je godine 1930. tiskom zaklade Narodnih Novina izašla njegova knjižica »Iz Londona u Filadelfiju«, u kojoj opisuje svoje pomorsko putovanje na brodu svoga oca preko Atlantika. O njoj je povoljno izvijestio dr. Ljubomir Maraković u »Hrvatskoj Prisvjeti« iste godine. Slične je vrste brošura »Der Werdegang der Schiffahrt«, koja je izašla godine 1934. u Klosterneuburgu. U njoj prikazuje razvitak brodarstva od primitivnoga monoksila kamenoga doba do najmodernije podmornice sadašnjeg vremena, dajući nam jasnu sliku u razvitku lađa na vesla, jedrilica i parobroda kabotažne i oceanske plovidbe, sliku o životu veslača u staro doba, jedrilica u doba otkrića i pomoraca na paru u 19. vijeku s poredbenim pregledom o brodarstvu po tonaži neposredno prije svjetskoga rata i godine 1933., kada je brošura napisana.

U posljednjim godinama su štampane slijedeće Turkovićeve radnje: »Prehistorija podgorja Krndije«, »Požeška dolina u povijesno doba do 13. vijeka«, »Opatija B. D. M. de Gotho« (u Bogoslovnoj Smotri), »Prošlost opatije B. D. Marije Vallis honesta de Gotho seu Kuttyeva 1232—1773«, »Povijest dobra Kutjevo za vrijeme njegova pripadanja naukovnoj zakladi 1774—1882« i »Résumé der Historie von der Domäne Kutjevo 1232—1882«. I tako imamo prilike s udivljenjem pratiti, gdje pod imenom gospodina Milana Turkovića redom izlaze iz tiska knjižice različita sadržaja u vlastitoj nakladi, kojoj se po produkciji ne mogu ravnati ni mnogi profesionalni nakladnici ni mnoga izdavačka društva. A ovo je publiciranje dakako skopčano sa znatnim novčanim žrtvama, kojih se pisac nimalo ne plaši.

Barun Turković obrađuje prerazličite teme. Njega jednako zanima povijest Senja, odakle starinom potječe, kao i prošlost slavonskih šuma, kojima je nekada trgovao. No sada kao da mu je sav interes skoncentriran oko cistercita, od kojih je našao veličajne tragove u mlađim godinama na očinskome posjedu u Kutjevu. Obradivši u manjim svescima pojedine odsjeke iz prošlosti kutjevačkoga vlastelinstva, koje svoj početak i procvat zahvaljuje cistercitskoj opatiji, Turković se prihvatio pohvalnoga posla, da nas potanko upozna sa sudbinom ovoga zaslužnoga reda u svim njegovim opatijama na teritoriju Hrvata i Slovenaca. Građu za tu svrhu skuplja već više decenija, a sada se pod stare dane žuri, da posao svrši. Poslije citirane knjige o cistercitima u Sloveniji na njemačkom jeziku sprema za tisak zasebnu knjigu o cistercitima u Hrvatskoj na hrvatskome jeziku. Dok ovu očekujemo s nestrpljenjem, možemo o onoj izvijestiti, jer je izašla baš u vrijeme, kada se slavi osamstogodišnjica, što su sinovi sv. Benedikta i braća sv. Bernarda došli k nama i osnovali opatiju Stičnu u Sloveniji.

Krka, desna pritoka rijeke Save u Sloveniji, protječe Dolenjskom gotovo od Ljubljane preko Novoga Mesta do Brežica. Gorska skupina istočno od Ljubljane upućuje ju sa vrelišta, gdje se nalazi Stična, od Višnje Gore do Toplice prema jugu, a ovdje pod pritiskom gorja Roga (1100 metara) okreće na istok tekući sjevernom padinom Uskočkoga gorja ili Gorjanaca pored Kostanjevice u svoju maticu Savu. U ovome poriječju mirne rijeke Krke udarene su prve jake osnove kršćanstvu među Slovencima. Kristova je nauka doduše dolazila ka poganskim Slovencima sa sjevera iz Salzburga i sa zapada iz Akvileje, pa je njihovo pokrštavanje jamačno započelo ponajprije u Gorenjskoj (Prešernov »Krst pri Savici«) i s mora u Notranjskoj, no ipak nije ni Ljubljana ni ijedan drugi grad u Sloveniji postao znamenitijim rasadištem kršćanske prosvjete prije onih skromnih samostana cistercitskih redovnika, koji su vrlo rano zapremili Stičnu i Kostanjevicu u dolini Krke na Dolenjskom.

Slovenija je u crkvenoj upravi spadala mnogo vijekova pod nadbiskupa s one strani Alpi u Salzburgu i pod patrijarhu s one strane Soče u Akvileji, a samostalna biskupija u Ljubljani osnovana je tek potkraj srednjega vijeka godine 1461. U tom su pogledu prilike kod Hrvata bile mnogo povoljnije, jer su oni — i bez obzira na pradavne biskupije u Dalmatinskoj Hrvatskoj — imali svoga biskupa u Zagrebu već više stoljeća, pa se ozbiljno pomišljalo i radilo, da se zagrebačka biskupija pretvori u nadbiskupiju, čak već početkom 13. stoljeća, kad u Sloveniji pored malobrojnih župa jedva niču prvi samostani, a domaćeg biskupa još u zemlji nema. Prvi franjevci dođoše u Ljubljanu godine 1223. Pozvao ih je koruški vojvoda Bernard od roda Sponheim, suprug kneginje Jute, koja je bila kći snažnoga češkoga kralja Premysla Otakara.

Ovaj je Bernard godine 1234. osnovao također cistercitski samostan Fons S. Mariae Landstrass kod Kostanjevice, pozvavši ovamo godine 1226. četiri cistercita iz koruškoga samostana Viktringa. Oni izabraše sebi godine 1248. za opata brata Nikolu, kad im vojvoda Bernard (1202—1256) svečanim načinom zajedno sa svim članovima svoje obitelji izda i preda javnu ispravu od 8. svibnja 1248. o osnivanju i darovanju ove zaklade. Tako se ovi pioniri sv. Bernarda smjestiše sa svojom opatijom na povijarcu Uskočkoga gorja, koji se i danas zove Abatova gora, moleći se Bogu u svojoj lijepoj crkvi, u kojoj se nalazi grobnica dobrotvora Bernarda i njegove žene Jute, i obrađujući močvarnu zemlju, koju po dolini Krke primiše na dar od vojvode i drugih dobrih ljudi.

Kranjska Kostanjevica bijaše jedina filijala koruške matice u Viktringu. Stoga je prirodno ostala trajna veza među njima. Viktring, osnovan godine 1142., bijaše filijala francuske opatije Murimunda, četvrte (i posljednje) kćeri glavne i središnje matice u Cisterciumu (Citeaux), gdje je od godine 1098. stolovao generalni opat svega cistercitskoga reda. Odavde su dolazili svi poticaji za napredak i širenje ovoga redovništva, kojemu kršćanska kultura duguje mnogo uspjeha. Tako se neko vrijeme pomišljalo, da cisterciti iz Kostanjevice nasele samostan na otoku sv. Jakova kod Zagreba, a na tu se misao moglo doći, jer su veze Kostanjevice s hrvatskim stranama, gdje su već postojale samostalne opatije u Topuskom i Kutjevu, bile dosta žive. Tako je hrvat.-ugarski kralj Bela III.—IV. god. 1258. darovao slovenskim cistercitima zemljišta u Bosni sjeverno od

Banjaluke, a hrvatski ban Stjepan darova im godine 1302. selo Zbure sa dvorcem.

Uz samostan je lijepo napredovalo i naselje Kostanjevica, koje naskoro postade trgovištem, a premda ne bijaše grad, dobije godine 1265. također važno pravo, da održava godišnje sajmove. Jednako bijaše posljedicom cistercitskoga rada i malo selo Sv. Anton u Šumi godine 1365. pretvoreno u grad, koji se po ondašnjem vladaru Rudolfu IV. prozva Rudolfovo (Rudolfsworth) ili danas Novo Mesto. No doskora dođoše promjene, koje ne bijahu na korist cistercitskomu djelovanju. S jedne je strane godine 1451. premješten slavni patrijarhat iz Akvileje još dalje u Mletke, a s druge je strane god. 1461. osnovana biskupija u Ljubljani, koja je odmah počela isticati svoja prava iznad cistercitskih privilegija, onda započeše nemile provale Turaka, pojaviše se žestoki zemaljski potresi, raširi se protestantizam, zavlada vjerski nehaj, ukorijeni se nećudoredna razuzdanost. Bolje prilike nastadoše tek u 17. stoljeću. Sada su i ovoj opatiji dolazili na čelo vredniji poglavari. Tako je godine 1667. opat Ivan Vogrinec Plantariž kupio gospoštiju Kostanjevicu od hrvatske grofice Katarine Zrinjske rođene Frankopan za 32 hiljade forinti. I za carice Marije Terezije kreću još prilike ponešto na bolje, no njezin sin Josip II. istupi prema Crkvi bezobzirno i nemilosrdno. Godine 1786. zatvori ovaj samostan, zaplijeni njegov imetak od 200 hiljada forinti, rastjera samostance (njih dvadesetak na broju) i posla opata Aleksandra Hallera baruna Hallersteina u široki svijet s penzijom od 1640 forinti godišnje. Danas su neke zgrade opatije ruševine, druge služe potrebama javne uprave, a starinska crkva je opet popravljena i ponovno Bogu posvećena.

Sve ovo iznosimo po Turkovićevoj njemačkoj monografiji o cistercitskomu redu u Sloveniji. No u njoj nije ni trećinu stranica zapremila povijest opatije u Kostanjevici. Cistercitski samostan Stična je od kostanjevičkoga stariji i važniji, a u naše doba je i obnovljen, tako da on danas predstavlja jedini djelatni cistercitski rasadnik u Jugoslaviji, a po vremenu svoga postanka slavi ove godine osamstogodišnjicu osnutka. Dok je kostanjevička opatija živjela i životarila pet i po stoljeća, opatija je u Stični živjela i cvala šest i po stoljeća, naime od svoga osnutka godine 1136. do jozefinskoga ukinuća godine 1784., a poslije stotine i više godina opet je godine 1898. oživjela na nov život, tako da ove godine postaje jubilarac. Opatiji u Stični, koja je nastala još za života samoga sv. Bernarda, pripada prvo mjesto među cistercitskim samostanima na daleko i široko, a svakako prvo i počasno mjesto u našoj državi, jer poslije nestanka cistercita u Kutjevu, Topuskom i drugdje, kod nas više i nema ovih redovnika nigdje izvan Stične. Trapisti u Banjaluci su mlađa i zasebna grana njihova.

Kao što je sv. Benedikt iz Nursija svojim samostanom na Monte Cassino stvorio maticu i uzor svoj redovničkoj organizaciji u zapadnome dijelu kršćanskoga svijeta, tako je sv. Bernard u doba križarskih ratova s uzornom organizacijom svoje braće u pramatici Cistercium ili Citeaux i u četiri glavne filijale (Ferté, Pontigny, Clairvaux i Merimund) udario solidne i trajne smjernice pobožnomu i plodnomu životu i radu svojih cistercitskih redovnika. Red se širio vanredno brzo, a s njim se jednako brzo širio i gajio također strogi asketski duh, neumorna radišnost i produktivnost, a iznad svega

nježna pobožnost prema sv. Bogorodici. Već je Dante (u svome Raju 32. 106.) nazvao sv. Bernarda »učiteljem marijanske nauke«, a osobitu pažnju posvećuju cisterciti Majci Božjoj i po tomu, što sve svoje bogomolje dižu njoj na čast i slavu.

Kao što je Cistercium od godine 1098. osnovao godine 1115. opatiju Clairvaux, a ovaj godine 1127. — među ostalima — Ebracium, tako od posljednje potječe opatija Runa ili Rein kod Graca u Štajerskoj, a ova je utemeljena godine 1130. Opatiji kod Graca je kćerka opatija Sitticum, Sittich, Zatična ili Stična u Sloveniji, kojoj od postanka sada teče godina 800. Cistercitska jedinica u Stični bijaše dakle filijala svojoj matici u Runi, a sadašnja obnovljena opatija Stična je kćerka švicarske opatije u Mehrerau. Obnovljenoj i preporođenoj Stični je danas na čelu kao opat Dr. Augustin Martin Kostelac, koji je među prvim Slovencima stupio u nju god. 1899., a u njoj je god. 1901. obukao bijelu haljinu sv. Bernarda također svećenik Josip Benković, prije kapelan kaptola u Novom Mestu, koji je mnogo zaslužan za obnovu ove slovenske opatije, u kojoj živi pod imenom oca Bernarda.

U staroj su opatiji nekada živjeli znameniti povjesničar Anton Linhart, zvan Kristijan, zatim geograf Florijančić, koji je izdao kartu Kranjske, a kao pisci povijesti poznati su još Radić i Scharf, dok je posljednji bibliotekar stare opatije o. Robert Kuralt poznat po juridičnom djelu, kao što se posljednji prior Ignacije Fabiani istakao tiskom moralne filozofije. Zgrade i posjedi samostana predani su godine 1784. vjerozakonskoj zakladi s procjenom od 400 hiljada forinti vrijednosti, a posljednji opat Franjo Ksaver barun Tauffer, koji je mnogo zaslužan za organizaciju pučkih škola na širokome području svoje opatije, otpremljen je u svijet sa 2000 forinti godišnje penzije, koju je uživao malo godina, jer je već dne 23. svibnja 1789. umro u Ljubljani.

Najveća je šteta, što je za vrijeme Josipa II. propala također bogata samostanska knjižnica s vrijednim arhivom, jer je ondje od davnine bilo mnogo dragocijenosti za prošlost same ove ustanove i svoga onoga kraja. Barbarski je propalo i uništeno gotovo sve. Rukopisi i knjige prodavane su trgovcima kao bezvrijedan papir u bescijenje, samo su neki skupocjeni rukopisi s arhivalijama drugih ukinutih samostana spremljeni u Ljubljani, i to isprva kod Poljodjelskoga društva, a tek od godine 1791. u Studijskoj (danas Državnoj) knjižnici. Stoga se o Stični može više saznati iz spisa drugih susjednih opatija, naročito onih, koje postoje još danas, a to je iznad sviju opatija Heilingenkreuz u Donjoj Austriji, gdje živi subprior o. Friedrich Hlawatsch kao odličan poznavalac i povjesničar svoga reda u Podunavlju.

O Stični imade mnogo više vijesti nego o Kostanjevici, pa je stoga i Turković bolje i opsežnije obradio povijest njezinu, upotrijebivši osamstogodišnju proslavu Stične za prigodu prikaza cjelokupne cistercitske prošlosti u Sloveniji u nizu svoga konačnog djela o cistercitima u cijeloj Jugoslaviji. Naslov je Turkovićevoj knjizi »Der Cistercienser Orden in Slovenien«. Njezina je građa podijeljena na tri dijela. U prvome se (»Praefatio«) na 36 stranica prikazuje početak i razvitak cistercitskoga reda i redovništva uopće (Der Cistercienser Orden). Drugi dio ima naslov: Dedicatio zu der 800-jährigen Gründungsfeier der Cistercienser Abtei Stična-Sitticum (Zatična-Sittich) in Slovenien, a sadržaj joj je kronološko nizanje glavnih vijesti o životu i sudbini slavne opatije u Stični od njezina početka do ukinuća za Josipa II. s dodatkom o obnovi opatije u našem vijeku. Ovaj dio obuhvaća preko 40 stranica, a treći je o opatiji Kostanjevici najkraći. Tekst je popraćen lijepim slikama pojedinih objekata iz različitih opatija, stranih i domaćih, koje znatno olakšavaju i oživljuju čitanje djela, a boljemu razumijevanju mnogo pomažu i zasebni pregledi opata u Stični i Kostanjevici, biskupa u Ljubljani i patrijarha u Akvileji i koješta drugo.

Iza čeonoga lista slijedi drugi, na kojemu je istaknut naslov Der Cistercienser Orden im Königreiche Jugoslavien. Ovaj naslov doduše ne spada ovamo, ali jasno pokazuje posljednju autorovu težnju, da nam poslije ove knjižice o cistercitima u Sloveniji pruži još drugu o cistercitima u Hrvatskoj, ne bi li tako što prije ugledalo svijetlo njegovo konačno djelo o cistercitima u Jugoslaviji. Njegovo se nastojanje potpuno podudara s našim očekivanjem. Neka obećano bude sretno izvršeno. Dalje slijedi list sa lijepom slikom starca pisca. Njegov lik odaje toliko svježine i odlučnosti, da ne sumnjamo o njegov uspjeh na putu ka cilju. Profesor N i k o l a Ž i c.

»OBZOR«

Zagreb, 15. svibanj 1936.

NOVE KNJIGE I ČASOPISI

MILAN TURKOVIĆ: DER CISTERCIENSER ORDEN IN SLOVENIEN. Sušak 1936., str. 107, sa slikama. Veleposjednik i vlasnik nekadanjeg cistercitskog samostana a poslije plemičkog dobra Kutjeva Milan barun Turković izdao je pod stare svoje dane na svoj 79. rođendan veliku i lijepu monografiju cistercitskih samostana u Sloveniji i to najstarijeg u Stični (Zatična-Sittich) te Mariabrunn kod Kostanjevice (Landstrass) na Dolenjskom. Pisca kao veleposjednika i gospodara zanimala je u prvom redu prošlost vlastitog dobra a nekadanjeg cistercitskog samostana Kutjeva, te se je dao hvalevrijednom požrtvovnosti na proučavanje historije svog posjeda o čemu je i izdao opsežne monografije: Prošlost opatije Bl. Djev. Marije Vallis Honesta de Gotho seu Kuttyeva, Sušak 1935, u kojoj je prikazao povijest opatije od njezinog postanka pa do turske vlade i konačno prelaz opatije u ruke Isusovaca. U drugoj monografiji: Povijest dobra Kutjevo za vrijeme njegova pripadanja naukovnoj zakladi god. 1774—1882 prikazuje uvaženi pisac povijest Kutjeva iza ukinuća Isusovačkog reda god. 1873 za uprave naukovne zaklade Hrvatsko-Slavonske vlade, kojoj je erar dobro dopitao u svrhu materijalnog poboljšanja. Erar je Kutjevo iznajmljivao raznim osobama sa više ili manje sreće, dok nije konačno god. 1882 kupio to dobro karlovački veletrgovac i veleposjednik Vjenceslav Turković otac Milana Turkovića, u kojoj obitelji nalazi se Kutjevo i danas. Milan Turković je već god. 1906. izdao lijepu monografiju »Vlastelinstvo Kutjevo«, gdje je prikazao rezultat nove 25 godišnje uprave, koja se je razvila na tom dobru upravo po amerikanskim najnaprednijim uzorima. Već tu se je dotakao povijesti tamošnje cistercitske opatije, koju je kasnije nadopunio u svoje dvije prije spomenute brošure. To ga je ponukalo, da se je stao zanimati i za

druge cistercitske samostane po Jugoslaviji te je najprije opisao u netom izašloj njemačkoj brošuri samostane u Sloveniji, koje kani nadopuniti i s ostalim cistercitskim opatijama u Hrvatskoj u Kutjevu i Topuskom na hrvatskom jeziku. Njemačko djelo o Cistercitima u Sloveniji napisano je prilikom 800-godišnjice utemeljenja samostana u Stični, kojom zgodom su utemeljene jake kršćanske osnove među Slovencima, dočim je drugi samostan u Kostanjevici utemeljen tekar 100 godina kasnije. I samostan u Stični kao i onaj u Kostanjevici bili su raspušteni za Josefinsko vrijeme no onaj u Stični je poslije obnovljen te je danas jedini postojeći cistercitski samostan u našoj državi, dok je Kostanjevica kao i Topusko te Kutjevo već davno napušteno. Brošura imade obilno sastavljeni popis vrela, koja su upotrebljena za tu radnju koja je ugledni pisac prikupio kroz dugi niz godina. Dr. Bučar.

»JADRANSKA VILA«

list za književnost i kulturu. — Omiš, kolovoz 1936.

Može se slobodno kazati da su se naši stariji, ili, da se točnije izrazim, naši već stari pisci skoro sasvim povukli sa književnog polja. Neki su, manje ili više, istrošili svoje fizičke i umne snage, drugi razočarani i uvrijeđeni, što se njihov rad ne cijeni i što su više puta izvrgnuti napadajima, sa nekim su prezirom i ogorčenjem odložili pero, a treći, misleći da je njihovo vrijeme valjda prošlo i da bi teška bila borba sa današnjim mlađim strujama, stupili su svojevoljno u zasluženo stanje mira te gledaju kuda vodi ta razvikana nova generacija i dokle će doprijeti. Malo ih je, koji su imali i imaju snage i volje da na svom putu ustraju, da bez ustručavanja nadalje rade i pišu, uvjereni da vrše jednu ugodnu dužnost prama sebi i svom narodu. Najljepši su u tom pogledu primjeri i uzori pokojni veliki učenjak Don Frane Bulić te naš znameniti filozof i pjesnik Dr. Đuro Arnold. U takva iznimna i odabrana bića možemo ubrojiti i ČESTITOG STARINU MILANA TURKOVIĆA.

Njegovo vrijedno ime nije mnogo poznato u našem književnom svijetu. O njemu je Stanojevićeva Narodna enciklopedija napisala nekoliko redaka i istakla njegov i njegove obitelji plodni rad na ekonomskom i trgovačkom polju, nu nikako nije spomenula da bi se i perom bavio.

Nedavno, osobitom prijaznošću g. Turkovića, pošlo mi je za rukom da vidim i pročitam 5—6 knjižica, koje je on, u dobro odmaklim godinama, u vlastitoj nakladi štampao.

Tri knjižice, nešto opsežnije mogu nas osobito zanimati.

Prva »Iz Londona u Filadelfiju, put Milana Turkovića god. 1876«, providena je zgodnim predgovorom Radoslava Bačića. Turković je kao mlado momče jedrenjakom svoga oca »Tri sina« putovao preko Oceana te je odmah na putovanju svoje utiske i svoje doživljaje u formi dnevnika potanko opisao. Vrlo je zanimljivo čitati, kako su u ono doba izgledali pomenuta dva velegrada, kakva je bila svjetska izložba u Filadelfiji god. 1876 te kakav je bio, promatran sa evropskog gledišta, ondašnji amerikanski život. Glede same izložbe tadašnji naš mladi putnik tvrdi, da je bilo mnogo reklame, da nije sve istina što se je pisalo i raznosilo.

Druga je knjižica »Povijest dobra Kutjevo za vrijeme njegova pripadanja naukovnoj zakladi 1774—1882«. U »zaglavku« tog djelca napominje pisac da povijest kutjevačkoga posjeda počinje osnutkom cistercitske opatije B. Dj. Marije de valle honesta, te ističe da je Kutjevo već u prošlosti bilo a i danas je važna točka i ishodište ne samo novih kulturnih tečevina, već i objekat temeljitog usavršavanja sveopćeg gospodarskog napredka.

Tu je knjižicu Milan Turković napisao, kako to sam navađa, u »78. godini života«.

Važnija je i nešto opsežnija treća književna radnja: »Povijest Opatija Reda Cistercita (Ordinis Cisterciensis) u Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji«. Pišući to djelo autor je imao želju i nakanu, kako se sam izrazuje, da istodobno reflektorno rasvijetli neke odlomke narodne povijesti, u predpostavci da time pruža kasnijim obrađivačima sveopće povijesti Jugoslavije, mnogo crtica i podataka o događajima, poglavito iz srednjega vijeka. Koliko je autor kod sastavljanja te historijske studije uložio truda vidi se iz popisa vrela i pomagala, kojima se je poslužio. Interesantno je da se u tom popisu nalazi i »Dr. D. Boranić: Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika«, što iznosim radi toga što je Turkovićev jezik doista čist i po novim pravopisnim pravilima ispravan.

Na jednom mjestu ove marljivo priređene knjige čita se uz autorov potpis, ovaj datum: »Na Sušaku na dan svoga 79. rođendana, 4. II. 1936«. I. K. O.

»OBZOR«

Zagreb, oktobra 1936.

NOVE KNJIGE I ČASOPISI

MILAN TURKOVIĆ, KRAJIŠKE IMOVNE OPĆINE. Treći povijesni dio, Sušak 1936, str. 94. S mnogim ilustracijama. Autor je svršio svoju radnju kao plod mnogogodišnjeg i marnog proučavanja te vlastitog iskustva krajiških imovnih općina, kojih se materijalno stanje svake godine žalibože pogoršava uslijed sadanjih financijalnih prilika. Autor kao veleposjednik u požeškoj dolini zanimao se je ponajviše sa slavonskim imovnim općinama, ali je proučio temeljito i svih deset imovnih općina ili gospodarstva šumskih sastojina bivših graničarskih vojnih pukovnija od Jadrana do Dunava. U knjizi prikazuje se najprije historijat sviju imovnih općina od njihovog osnutka pa do danas te ogromni imetak, koji te općine još danas posjeduju. To su u glavnome velike hrastove šume gdje se nalaze gorostasi kao u prašumama sa 2.30 m prosjeka, koji su nam i na slikama prikazani. Posebno poglavlje opisuje šumske štete i nepotrošivu glavnicu pravoužitnika, cijene slavonske hrastovine, drvna industrija i velika skladišta materijala.

Dr. Bučar.

»ROTARY KLUB WIEN«

20. Oktober 1936. XII. Jahrgang.

ROT. BARON MILAN VON TURKOVIĆ vom Rotary Klub Sušak, erfreute uns durch die Uebersendung seines neuesten Werkes, welches die Geschichte der ehemaligen kroatisch-slavonischen Mili-

tärgrenze behandelt. Wir schätzen Baron Turković nicht nur als unseren verehrten lieben Gast, den wir in unserem Kreise wiederholt begrüssen durften, sondern auch als den tief schürfenden Forscher und gewiegten Kenner speziell der Geschichte. Er schöpft mit Vorliebe aus den Quellen seiner engeren Heimat, wie auch das neuestee Werk zeigt. Das Buch führt den Haupttitel »Antemurale Christianitatis«, das heisst ein Bollwerk der Christenheit und zwar gegen die von Osten her nach Westen und Norden, Europas vordringenden osmanischen Heerscharen. Wir Rotarier sind Turković für dieses Werk sehr dankbar und werden es unserer Bibliothek einverleiben.

BIOGRAPHIE DES DEUTSCHTUMS IM AUSLAND. 1936

TURKOVIĆ MILAN: DIE GESCHICHTE DER EHEMALIGEN CROATISCH-SLAVONISCHEN MILITÄRGRENZE. (Nebst Anh.) Sušak 1936, Primorski Štamparski Zavod. 160 S.; 30 S. Anh. mit Abb. 8⁰ (UMSCHLAG) Turković: Antemurale Christianitatis.

Der kroatische Baron Milan Turković-Kutjevski, wie aus dem Vorwort ersichtlich, ein glühender kroatischer Patriot, der einst die deutschen Militärgrenzschulen besucht hat, legt hier in deutscher Sprache ein Buch über die Geschichte der ehem. kroatisch-slavonischen Militärgrenze vor. Ist es nach dem vierbändigen, auf gründlichen Aktenstudien beruhenden Werk Vaničeks über die Spezialgeschichte der Militärgrenze überhaupt noch möglich, Neues zur Geschichte dieser eigenartigen Einrichtung zu sagen? Der Verf. zeigt jedoch, daß alle bisherigen Bearbeiter seltsamerweise für die einst riesigen Waldbestände wenig Interesse hatten und sie stets kurz abtaten. Er läßt deshalb mit Absicht die kriegerischen Ereignisse im Hintergrund und will als Hauptaufgabe die Schilderung der wechselnden Schicksale der Grenzwaldungen wählen, die in der Tat eine außerordentlich wichtige Rolle in der Geschichte der Militärgrenze gespielt haben, und die neben den Hausgemeinschaften (Zadruga) die Grundlage für die Militärgrenze abgegeben haben. Das gibt dem Buch seinen großen Nutzen und macht es unentbehrlich für alle Untersuchungen über den Wandel der Kulturlandschaft in diesen Gebieten, wenn auch ein Großteil des Buches mit der Wiedergabe längst bekannter Gesetze und Vorschriften gefüllt ist. — Von Josef II. scheint der Verf. keine gute Meinung zu haben. So schreibt er auf S. 154: »Josef II., ein Träumer und doch Autokrat, hat unter wechselnden Stimmungen und böswilligen Einflüsterungen für richtig befunden, eine gewaltsame Germanisierung durchzuführen.« Solche Urteile sind nicht nur einseitig und werden der Persönlichkeit Josefs II. nicht gerecht, sondern sind auch längst als falsch erwiesen. Man führt keine gewaltsame Germanisierung durch, indem man gleichzeitig zehntausende slawische Flüchtlinge aus den türkischen Gebieten in der Militärgrenze ansiedelt, wie es doch tatsächlich geschehen ist, und nur wenige hundert Deutsche. Und der Verf. erwähnt zwar, daß die Grenzer mithalfen, das Habsburgerreich und Wien vor den Türken zu schützen, verschweigt aber, daß umgekehrt auch deutsche Heere das kroatische und serbische Volk vor weiteren Türkeneinfällen bewahrt haben, daß es damals eine Waffenbrüderschaft deutscher, kroatischer, serbischer und ebenso auch ungarischer und polnischer Soldaten zum Schutze gemeinsamer Interessen gegen den gemeinsamen Feind, die Türken, gab. Alle weiteren Türkeneinfälle aber hätten die Völker Südosteuropas zuerst und am stärksten zu spüren bekommen. Auch werden die großen Verdienste der deutschen Offiziere um die Hebung der allgemeinen Zivilisation, Kultur und Wirtschaft in der Militärgrenze nicht erwähnt. Sehr ausführlich und reichhaltig ist das Schriftenverzeichnis, das auch manches weniger bekannte Werk enthält. In einem besonderen Heft ist als Anhang eine Auswahl von Zitaten samt Erläuterungen und Übersetzungen beigegeben. Von den Bildern sind die alten Ansichten einiger Militärgrenzstädte am wertvollsten. H. Haller.

CISTERCIENSER CHRONIK

SITTICH-STIČNA vor 800 Jahren.

Von SITTICHS kultureller Mission und deren Erfüllung begeistert, hat MILAN TURKOVIĆ EINE SCHRIFT ERSCHEINEN lassen, deren erster Teil sich mehr mit dem Cisterzienserorden im allgemeinen und mit Cisterzienserklöstern des alten Oesterreich befasst, deren zweiter Teil die Geschichte Sittichs im besondern regestenmässig darzustellen sucht. Diese Festgabe zur 800-Jahrfeier Sittichs ist getragen vom wärmsten Enthusiasmus für die Verdienste, die sich die Cistercienser um die Kultur erworben haben und feiert in hellen Farben und hohen Tönen das Kulturwerk Sittichs. S. 23. Der Cistercienserorden im Königreich Jugoslavien. S. 37. Die Abtei Citeaux-Cistercium. S. 39. Dedicatio zu der 800-jährigen Gründungsfeier der Cistercienser-Abtei Stična-Sitticum (Zatična-Sittich) Slovenien (Sušak 1936). A. K.

»OBZOR«

Zagreb, subota 17. listopada 1936.

NOVE KNJIGE I ČASOPISI

Milan Turković izdao je na njemačkom jeziku za stranu publiku: »Antemurale Christianitatis«, Sušak 1936, str. 160, sa mnogo slika. Kako je g. Turković doživotni počasni predsjednik Jugoslavenskog šumarskog udruženja, to on u ovim knjigama prikazuje ogromno blago krajiških šuma za vrijeme bivše Granice i nakon segregacije za stanja imovnih općina, te njihovu prijašnju i sadanju upravu, i njihovu povijest. U to ime upotrebio je pisac mnoga vrela na hrvatskom, njemačkom i francuskom jeziku, a njegov vrlo zaslužni mar oko prikazivanja stanja krajiških šuma ocijenit će bez dvojbe vrlo povoljno šumarski stručnjaci. Ujedno nam prikazuje upravnu organizaciju naše Granice i zaslužni rad seljaka-vojnika graničara i njegovih zapovjednika oficira te kulturnih vođa, koji su postali idealom uređenja vojničkih granica cijele Evrope. Njemačko djelo sadrži naročito mnogobrojne historijske slike iz područja bivše granice prikazujući nam stare gradove i tvrđave u graničarskom području, tako Karlovac, Senj, Ogulin, Tounj, Rijeku za vrijeme austrijske, francuske i sadanje vladavine. Blago hrvatskih i slavonskih šuma zavređuje zaista ovakav veliki književni stručni rad.

Dr. Bučar.

»DER GRAZER ROTARIER«

Graz, am 24. Oktober 1936.

Sekr. Weikhard präsentierte ein neues Werk von Rotar. Milan Baron Turković, Sušak, über die Geschichte der ehemaligen kroatisch-slawonischen Militärgrenze, auf das sich als alter Grenzer Altpräs. Linhart stürzte, um uns einen Vortrag darüber zu halten.

Graz, am 5. December 1936.

VOR EINIGER ZEIT HATTE UNS ROTARIER BARUN TURKOVIĆ AUS SUŠAK sein Buch über die ehemalige Militärgrenze »Antemurale Christianitatis« zugesandt. Altpräs. Linhart als alter Grenzer hatte sich sofort auf das Werk geworfen und ist heute mit dem Ergebnis hervorgetreten. In kurzen Zügen verstand es der Vortragende, uns ein packendes Bild von dem Bollwerk an der kroatisch-slavonischen Grenze zu geben, das teils vergessen, teils niemals gekannt wurde, obwohl ihm das Abendland vielleicht sogar die Erhaltung seiner Kultur zu verdanken hat. Es war eine schöne Aufgabe, der sich Barun Turković unterzog, als er sein Heldenbuch der Graničari schrieb; aber auch in Altpräs. Linhart hat er einen ausgezeichneten Interpreten für seine historischen Studien gefunden. Einen kurzen Auszug des Vortrages schließen wir an.

DIE EHEMALIGE MILITÄRGRENZE

Die kroatisch-slavonische Militärgrenze war eine ganz besonderen Verhältnissen angepaßte militärische Einrichtung. Sie war über den engeren Rahmen des rein Militärischen hinaus, sozial, wirtschaftlich, sanitäts und veterinärpolizeilich von weittragender Bedeutung.

Für die außerordentliche Bedeutung sprach wohl am besten ihre Bezeichnung als Antemurale Christianitatis - Bollwerk der Christenheit.

Sie war in der Tat das Bollwerk gegen die nach Europa vordringenden osmannischen Heerscharen und die ihnen vorausziehenden brandschatzenden Horden.

Dank den »Graničaren« blieben Europa Not und Verwüstung, nicht zuletzt schwere Seuchen erspart.

Nach der unglücklichen Schlacht am Kosovopolje, 1389, in der die Heere der christlichen Balkanvölker vernichtet wurden, überschwemmten die osmannischen Kriegshorden den Balkan und faßten, unaufhaltsam fortschreitend immer weiter festen Fuß. Nach der Eroberung Konstantinopels war die ganze Halbinsel schutzlos den Osmannen preisgegeben.

Türkische Horden verbreiteten furchtbares Elend und Grauen in den eroberten Gebieten und tausende und aber tausende Flüchtlinge zogen nach Norden, um jenseits der Save Schutz zu suchen.

Von 1463—1484 sind mehr als 200.000 Flüchtlinge über die Grenze gegangen. Diese wurden Uskoki oder Pribegi, »Die Überläufer« genannt.

Man fing an, diese wehrhaften Uskoken, die sich zum Teil nahe der Grenze angesiedelt hatten, zur Verstärkung der Grenzwehr heranzuziehen, ihnen von Staatswegen Grund und Boden zu geben.

Das war der Anfang der Militärgrenze.

Die »Graničari«, wie sie genannt wurden, waren freie Männer auf dem ihnen vom Staate zu unbeschränkter Nutzung zugewiesenen Gründe.

Sie waren nur dem Obersten Kriegsherrn zu Gehorsam und zum Kriegsdienste verpflichtet.

Als Soldat und Bauer in einer Person war der Grenzer mit Grund und Boden ebenso verwachsen, wie mit den Waffen vertraut, mit denen er die Grenze, den »Kordon«, zu verteidigen hatte.

Vom 18. bis zum 61. Lebensjahre stand der Grenzer im Felddienste. Er hatte somit 43 Jahre seines Lebens Militärdienst zu leisten. Wohl nirgends war der Soldat mit dem Bauer so innig verschmolzen wie an der Militärgrenze. In keiner anderen ähnlichen Einrichtung waren die Forderungen der militärischen Zucht mit jenen der Zivilverwaltung so enge verbunden als hier.

Das Wesentliche bestand in der Erziehung und Schaffung einer jederzeit schlagfertigen, wohl ausgerüsteten, unter strengster Zucht gehaltenen Grenzwehr.

Dabei haben diese entwurzelten Flüchtlinge ihre völkische Eigenart erhalten, sie lebten auch in der Fremde nach der alten Überlieferung ihres patriarchalischen Familienlebens.

Dies war auch von maßgebendem Einfluß auf die weitere Entwicklung der Militärgrenze. Ihre vornehmlichsten Einrichtungen sind der Kordon, die Hauskommunionen oder Zadruge, die Grenzkommunitäten oder freien Städte, das Tschaikistenbataillon, das Serežaner Korpus und die Grenzfonde.

Der Kordon bestand aus einer Reihe von festgebauten Grenzwachthäusern, den sogenannten Čardaken, eines vom anderen auf Schußweite entfernt. Sie begannen unmittelbar an der adriatischen Küste bei Zengg und reichten über den Velebit am Ufer der Una, Culpa und Save entlang bis nach Semlin.

Neben dem Čardak waren Alarmstangen mit Heu- oder Strohbündeln, die bei drohender Gefahr angezündet wurden, als Rauchzeichen bei Tag und Feuerzeichen bei Nacht. Dieser Alarm ging von Čardak zu Čardak und wurde ins Innere des Landes durch auf weithin sichtbaren Berggipfeln aufgestellte Posten weitergegeben.

So war es möglich, über hunderte von Kilometer binnen wenigen Stunden die Bevölkerung zu alarmieren und die Abwehr einzuleiten. Der Kordondienst war äußerst anstrengend und gefährlich. Er mußte ununterbrochen, Tag und Nacht, jahraus, jahrein bei wöchentlicher Ablöse der Mannschaft versehen werden.

Bei Alarm, ebenso bei Auftreten von Seuchen, den schwarzen Blattern und der Pest, wurde der Kordon noch stärker besetzt. Die Übertretung der Vorschriften wurde auf das schärfste bestraft

Was wäre aus Europa geworden, wenn dieser Grenzschutz nicht gewesen, oder auch nur zeitweilig versagt hätte.

Wer ahnt von uns, wieviel unbekannte Helden da unten in der kroatischen Erde ruhen.

Der Kordon war ständig von 5000 Mann besetzt, für diesen Dienst standen 33.000 Mann zur Verfügung. 77.000 weitere Mann standen jederzeit für den Alarmfall kampfbereit und weitere 30.000 für die Verteidigung der Städte.

Die Militärgrenze war somit eine einzige große Kaserne, aus der jederzeit kampfbereite, kriegsgeübte und tapfere Soldaten genommen werden konnten.

Die Hauskommunionen, die Zadruge, sind eine dem jugoslawischen Volkstume eigentümliche uralte Einrichtung, die an der Militärgrenze besonders gepflegt wurde.

Das Grenzvolk wohnte in geschlossenen Dörfern, die leicht zu verteidigen waren. Ein solches Dorf bestand aus Familiengemeinschaften (Zadruge), denen der gewählte Gospodar vorstand.

In einer solchen Zadruga lebten meistenteils mehrere Generationen beisammen. Alle Zadruge waren wohlhabend, da ihre Mitglieder ohne Lohn arbeiteten. Der Gewinn wurde der Gemeinschaftskasse einverleibt, oder unter die Mitglieder derart aufgeteilt, daß den Minderjährigen ein halber, den Großjährigen ein ganzer Anteil zufiel.

Um die entvölkerten oder dünnbesiedelten Gebiete aufzufüllen, wurden die sogenannten Grenzkommunitäten gegründet. Diese wurden mit besonderen Privilegien ausgestattet. Der Zweck dieser Einrichtung war, Kultur unter die Bevölkerung zu bringen, die bürgerliche Ordnung zu beleben, Handel und Gewerbe sowie Ackerbau zu fördern. Die Errichtung wurde von den österreichischen Ländern bestritten. Für die Gründung von Karlovac z. B. brachte Innerösterreich 350.000 fl., Steiermark 200.000 fl., Kärnten 100.000 fl., Krain 50.000 fl. auf, nebst all den zum Bau notwendigen Werkzeugen, Schmieden, Zimmerleuten usw.

Eine weitere Grenzertype waren die Tschaikisten. Ihnen oblag die Flußverteidigung. Die Tschaiken glichen kleinen Kriegsschiffen und waren auf allen Flüssen längs der Militärgrenze im Dienste.

Mit dem Aufhören der Türkengefahr war auch die Militärgrenze überflüssig geworden. Aus den Grenzen wurden Regimenter gebildet, die auf anderen Kriegsschauplätzen Verwendung fanden; zum Schaden für das ganze Volk und Land. Es wurden auch die Zadruge aufgelassen.

Den Dank, den die Graničari verdient hätten, den Dank ganz Europas für die Rettung seiner Kultur, haben sie niemals empfangen.

Es ist daher umso anerkennenswerter, daß Rotarier Turković mit seinem Buche »Antemurale Christianitatis« die Grenzer und ihr Heldentum der Vergessenheit entrissen und uns nicht nur ein Heimatbuch geschenkt, sondern ein Werk geschrieben hat, das die größte Aufmerksamkeit ganz Europas verdient.

»MARIBORER ZEITUNG«

am 14. Februar 1937.

DIE GRENZER-VERMÖGENSGEMEINDEN

Eines der schwierigsten Kapitel unserer Forstwirtschaft in den letzten zehn Jahren harrt schon lange einer durchgreifenden Behandlung. In den Kongressen der jugoslawischen Förstervereinigung war die Frage der Grenzer-Vermögensgemeinden stets auf der Tagesordnung, aber leider blieben alle Bemühungen vergeblich. Einer der berufenden Kenner, Baron Milan Turković, hat in drei Werken diese Frage behandelt und in dem letzten kürzlich erschienenen umfassendsten Werk (91 Seiten) ein von rein volkswirtschaftlichen Gesichtspunkten geschriebene Studie geliefert, welche ein vollständiges Bild über die Hauptprobleme, die zur Lösung drängen, gibt. Man muß diesem Werk eine Anerkennung besonders darum zollen, weil es mit voller Freimütigkeit die unhaltbaren Zustände schildert, in welche die Vermögensgemeinden infolge der staatlichen Eingriffe in der Nachkriegszeit geraten sind. Turković bezeichnet die Lage einiger Vermögensgemeinden als »völlig hoffnungslos« und stellt fest, daß alle bisherigen sogenannten »Sanierungsmaßnahmen« fruchtlos bleiben mußten und solange fruchtlos bleiben werden, bis man nicht erkennen wird, daß eine jede einzelne Vermögensgemeinde als eine wirtschaftliche Individualität für sich gesondert zu betrachten und zu behandeln ist.

Baron Milan Turković, der am 4. II. Seinem 80. Geburgstag feierte, hat im letzten Jahrzehnt eine außerordentliche Tätigkeit als forstwirtschaftlicher Historiker und als Schriftsteller entfaltet. Die nachstehende Uebersicht gibt einen Begriff von der seltenen Ausdauer und Liebe, mit welcher einer unserer bekanntesten und seinerzeit auch im Bankwesen in hervorragender Stellung tätig gewesenen Männer sich dem Studium geschichtlich noch wenig erforschter Gebiete unserer engen Heimat und ganz speziell der Geschichte der ehemaligen kroatischen Militärgrenze gewidmet hat.

Das in deutscher Sprache im September 1936 erschienene, mit vielen Bildern und anderen dokumentarischen Daten ausgestattete neueste Werk umfaßt 160 Seiten und dürfte wohl eines der besten Werke über die Militärgrenze sein. Es enthält folgende Kapitel: Die Hauscommunionen, Grenzverwaltungsbranche, das Serežaner Corps, die Waldbestände der kroatisch-slawonischen Militärgrenze, die Segregation der Grenzwaldungen und im zweiten Abschnitt die Kapitel: Das Wesen der Militärgrenze, die französische Occupation, die Religionsverhältnisse in der Militärgrenze und die Verkehrsverhältnisse in derselben.

Für die Art und für den Geist der historischen und wirtschaftlichen Studien, die Baron Turković bis zu dem heutigen Tage lebhaft beschäftigen, sprechen am besten die Eingangsworte im Vorwort zu dem Werk, welches ein wirklich künstlerisch gezeichnetes Bildnis eines Serežaners ziert. Der Verfasser sagt: »Wie die Schönheiten der Natur Ehrfurcht vor jener unsichtbaren höheren Macht auslösen und in der menschlichen Seele eine beruhigende, ja andächtige Stimmung erwecken, so wirkt auch das Sichversenken in fernab liegende Begebenheiten unseres Heimatbereiches erleichternd, anregend und erhebend. Man schürft wie aus einem im tiefsten Erdreich verborgenen, nur der wahren, weil innerlichsten Anschauung sich offenbarenden Schatz. Das Bedürfnis, von dem Erschauten etwas fernzuhalten und in eine Form zu bringen, die der Denkwürdigkeit der geschichtlichen Vorgänge in aller Schlichtheit entpricht, ist umso stärker, als der Verfasser durch die Erlebnisse in seinen durch ein herzhaftes Feingefühl den Geist jener Epoche aufnahmsfähigsten Jugend dazu gedrängt wird.«

»OBZOR«

nedjelja, 4. travnja 1937.

MILAN TURKOVIĆ, KRAJIŠKA INVESTICIONA ZAKLADA. SUŠAK 1937. Vlastita naklada, str. 80 sa mnogobrojnim ilustracijama. Barun Milan Turković izdao je ovu brošuru na svoj 80. rođendan kao nastavak svojih dosadanjih djela o historiji naše Krajine te pukovnijama hrvatsko-slavonske vojne krajine. G. Turković stavio si je zadaćom prikazati zasluge Krajišnika kao braniča Europe od najezde Osmanlija te obrane od raznih pošasti za ljude i marvu koje su se sa istoka s Turcima kušale provući u Hrvatsku i Slavoniju. U ovoj radnji o Hrvatsko-Slavonskoj Krajini prikazao je pisac osobito povijest i sudbinu fondova krajiške investicionalne zaklade. Studija opsiže samo dobu do velikoga svjetskog rata godine 1914. za vrijeme Austro-Ugarske monarhije. Radnja je obrađena na temelju gradiva iz bečkog ratnog arhiva, arhiva zagrebačke generalkomande te državnog arhiva u Zagrebu. Posebno poglavje prikazuje pregled zadataka za gradnju krajiških cesta i željeznica po Slavoniji što iznosi oko 40 milijuna kruna od god. 1872. do 1895., dok se poslije više nije investiralo. Za nove uprave u novoj državi nastao je novi način gospodarstva u bivšim krajiškim imovnim općinama. Vrlo su zanimljive statistične tabele te slike, koje nam prikazuju još uvijek ogromno blago slavonskih šuma sa kolosalnim tipovima tamošnjih hrastova po visini i debljini, kao u pravih prašuma. Hrvatsko šumarstvo bit će svakako zahvalno velikom maru kojim je g. Turković kao slavonski vlastelin nastojao prikazati veliko šumsko blago Slavonije a mlađi stručnjaci bi se morali trsiti da to veliko i vrlo zanimljivo te poučno djelo nastave. D-B.

»KATOLIČKI LIST«, Zagreb.

MILAN TURKOVIĆ, Antemurale christianitatis — Die ehemalige Kroatisch-Slavonische Militärgrenze (Sušak 1936), II. Auflage. Str. 227. Vlastita naklada. — Barun Milan Turković Kutjevački, i ako je već navršio 80-tu godinu života, dao se mladenačkim žarom i ustrajnošću na književni rad te nas je u nekoliko godina obdario s više historijskih monografija. Pisao je hrvatskim, ali i njemačkim jezikom, što je osobito važno i hvale vrijedno, jer će nas tako upoznati i strani svijet, koji o nama zna vrlo malo ili tek preko tendencioznih mađarskih i dr. spisa. Lijepe su monografije bile o cistercitima u Kutjevu, Topuskom i u Sloveniji, a dobra je i ova monografija pod širim naslovom »Antemurale christianitatis«. Tu se opisuje povijest hrvatske krajine od Jadranskog mora do Dunava, koja je krajina uistinu bila predziđe i branik zapadno-evropske kršćanske kulture kroz više stotina godina. O istom predmetu on je napisao posebnu knjigu na hrvatskom jeziku (»Krajiška investiciona zaklada«, Sušak). Pri kraju knjige opisuje Turković uređenje krajiških gradova, crkvene prilike i kulturno-prosvjetni rad. Knjiga ima svoju veliku vrijednost ne samo zato, što je njezin pisac sakupio podatke iz različnih štampanih knjiga nego osobito zato, što su tu sakupljeni još nepoznati podaci iz bečkih i drugih arhiva. Vanjska oprema knjige zbog finog papira i mnoštva slika čini na čitaoca ugodan utisak.

IRÉNIKON

Prieuré d'Amay s/Meuse. 1937.

Milan Turković. — Der Cistercienser-Orden im Königreiche Jugoslavien.

— Dedicatio zu der 800-Jährigen Gründungsfeier der Cistercienser Abtei Stična-Sitticum.

— Povijest opatija reda Cistercita u Hrvatskoj-Slavoniji i Dalmaciji. Sušak, Primorski Štamparski Zavod, 1936; in-8, 107, 46 et 93 p.

Trois opuscules consacrés à l'énumération chronologique (en citations) des principaux faits historiques des monastères cisterciens: 1. en Slovénie: Stična qui vient de fêter le 8e centenaire de sa fondation et qui se dédie maintenant spécialemeent à l'oeuvre de l'unité chrétienne (le 2e opuscule n'est qu'un extrait du premier) et Kostanjevica (Mariabrunn); 3. en Croatie et Dalmatie: Topusko (Toplica), Senj (Segnia), Posega (Vallis Honesta ou de Gotho), Belakut (Peterwardein ou Belae Fons), S. Maria de Campo à Zagreb et Sainte-Hélène de Podborje. D. I. D.

»NEUE FREIE PRESSE«

Wien, Samstag 21. August 1937.

AUS DEN ERINNERUNGEN EINES ALTEN GRENZERS

Der Autor*) hat die Militärgrenzschulen besucht, und zwar die k. k. Hauptschule des Sluiner Regiments Nr. 4, und auch die k. k. Oberrealschule in Rakovac bei Karlovac. Die Unterrichtssprache war Deutsch, das Kroatische wurde als Lehrgegenstand nur einige Stunden in der Woche vorgetragen. Der durch gediegenes Wissen und Ernst ausgezeichnete Lehrkörper und die solide Militärdisziplin gaben den Grenzlehranstalten ein wirklich ansehnliches Niveau, das den aus diesen hervorgegangenen Männern im späteren Leben sehr zustatten kam. Auch war der Autor als junger Mann im Bereich des gewesenen Broder Grenzregimentes beruflich tätig. Der Aufenthalt fiel in die Jahre 1879 bis 1882, als sich die durchgeführte Entmilitarisierung der Militärgrenze noch auswirkte.

Die kroatisch-slawonische Militärgrenze war eine den besonderen Begebenheiten angepaßte, mit anderen ähnlichen nur schwer vergleichbare militärische Institution. Sie hat dem Volke und dem ganzen Treiben und Schaffen jener Zeit den Stempel aufgedrückt, und über den engeren Bereich des rein Militärischen hinaus Einrichtungen erstehen lassen, die sozial und wirtschaftlich von weittragender Bedeutung wurden. An erster Stelle seien die Hauskommunionen, die Zadruge genannt, welche nach Sinn und Zweck als die stärksten und natürlichsten Stützen der Militärgrenzeorganisation betrachtet werden können. Weiter wären zu erwähnen die

*) Die Erinnerungen sind einem Buche des Milan Baron Turković-Kutjevski „Die Geschichte der ehemaligen kroatisch-slavonischen Militärgrenze“ (Sušak 1936, Primorski Štamparski Zavod) entnommen, das einen interessanten und von inniger Liebe zu seinem Vaterlande erfüllten Einblick in das Wesen der alten Militärgrenze ermöglicht vielerlei Anklänge an längst verklungene Zeiten hervorruft. Von besonderem Interesse ist auch das beigefügte Verzeichnis aller Kommandanten der Grenze seit 1630 (Drački Karl) bis 1881 (Feldzeugmeister Ramberg).

Grenzkommunitäten (freien Städte), sodann die Grenzoffiziersverwaltungsbranche, das Serežaner Korps und das Tschaikistenbataillon. Auch hat es in der Militärgrenze von alters her einen kumulativen Vermögens-, Erziehungs- und Bildungsfonds gegeben.

Für die ausnehmende Bedeutung der ehemaligen Militärgrenze spricht wohl am besten ihre Bezeichnung als »Antemurale Christianitatis«. Sie war in der Tat »das Bollwerk« gegen die von Osten nach Norden und Westen Europas vordringenden furchtbaren osmanischen Heerscharen, und vor den noch furchtbareren, dem Heere voranziehenden, brandschatzenden Horden. Und so blieb dem kulturellen Westen Europas dank den kroatischen Grenzern manche Not und Verwüstung und nicht zuletzt die orientalische Pest erspart.

Die Grenzer waren keine Leibeigenen, sondern freie Männer auf dem ihnen vom Staate zu unbeschränkter Nutzung und reger Bearbeitung zugewiesenen Grund. Sie waren nur dem obersten Kriegsherrn und den vorgesetzten militärischen Oberen zu Gehorsam und Kriegsdiensten verpflichtet. Als Soldat und Bauer in einer Person, war der Grenzer mit Grund und Boden ebenso verwachsen wie vertraut mit den Waffen, mit welchen er die Grenze, den sogenannten Kordon, zu verteidigen hatte. Als nach vielen Jahrhunderten die Schlagkraft des türkischen Reiches erlahmte, und die unmittelbare Verteidigung der Grenzen kein besonders ständiges Aufgebot erforderte, sind die Grenzer auch gegen andere auswärtige Feinde zum Felddienst herangezogen worden; und auch da haben sie — wie rühmlichst bekannt — stets ihren Mann gestellt.

Die Militärgrenze war die Wiege unzähliger- meist unbekannt gebliebener Helden, die schon um die Mitte des sechzehnten Jahrhunderts auf den Schlachtfeldern Europas mit besonderer Bravour gekämpft haben. Von ihnen prägte Napoleon Bonaparte das Wort: »Les Croates sont les premiers soldats du monde.« Aus der Militärgrenze gingen Ordensritter, Generale und Heerführer hervor, weshalb sie nicht mit Unrecht als die Feldherrnbildungsanstalt bezeichnet wurde. Aus den Lehranstalten der Grenze kamen begabtere junge Männer in die Militäranstalten und brachten es zu Truppenführern, von denen manche als anerkannte Strategen Weltruhm geerntet haben. Und eines vor allem: sie blieben als echte Söhne ihrer Heimat immer treu.

Ohne imstande zu sein, die aus der Grenze stammenden Offiziere anführen zu können, möge nur beispielsweise angegeben sein, daß aus der Lika allein über tausend Oberoffiziere stammen, darunter fünf Kneževiće, davon zwei Maria-Theresien-Ritter; zwei Filipoviće, beide Maria-Theresien-Ritter; fünf Rukavina, davon drei Maria-Theresien-Ritter.

Noch lange, nachdem die Militärgrenze als militärische und administrative Einrichtung verschwunden war, wirkte ihr Geist und ihre Disziplin jahrzehntelang in vielen Persönlichkeiten weiter, die sich durch ihren eisernen Charakter und ihre patriotische Gesinnung jene Anerkennung erwarben, die nichts mit dem üblichen Lob zu tun hat. Ein gewesener Grenzgeneral und zugleich der größte kroatische Dichter, Peter Preradović, schrieb in einem von tiefster Vaterlandsliebe durchglühten Gedichte:

Und was gab uns der Westen für solche Dienste?
Den ewigen Haß, das schlechte Beispiel
Und falsche Gelehrsamkeit dazu.
Der Westen welkt, siecht,
Versinkt in schlechter Lebensqual,
Doch aus dem Osten kommet noch
Des Lebens Blitzesstrahl.

»OBZOR«

Zagreb, 3. siječnja 1938.

MILAN TURKOVIĆ: ANTEMURALE CHRISTIANITATIS. Die ehemalige Kroatisch-Slavonische Militärgrenze. Sušak 1937. II. izdanje, str. 228. Vlastita naklada. Milan barun Turković od Kutjeva, koji se je povukao u mirovinu u svoju vilu na Sušaku, radi još neprestano na proučavanju bivše hrvatske Vojničke Krajine, koja tema mu je draga. Nakon što je prije nekoliko godina izdao nekoliko knjiga o Krajiškoj investicionalnoj zakladi i o Krajiškim imovnim općinama te Povijest dobra Kutjeva i Prošlost opatije u Kutjevu na hrvatskom, njemačkom i francuskom jeziku, izdao je sada u svojoj 80. godini drugo izdanje svoje knjige Antemurale Christianitatis, koju je znatno povećao i proširio. Autor je još jedan od rijetkih pravih hrvatskih graničara, koji je u svojoj mladosti polazio još u krajišku c. kr. pučku školu, te c. kr. višu realku u Rakovcu kod Karlovca, a i kasnije djelovao u Brodskoj graničarskoj regimenti. Kako mu je uprava u Granici ostala u najboljoj pameti, bavi se u toj novoj knjizi poglavito gospodarskom te socijalnom stranom Granice, pustivši ratnu historiju sasvim na strani.

Osobito ga zanimaju ogromni šumski posjedi graničarskih 11 regimenta te njihovo imovno stanje do današnjeg dana. Graničar bio je seljak i vojnik te je čuvao ne samo svoj dom nego i cijelu bivšu monarhiju dapače i cijeli zapad od turskih provala te kuge, koja se je s tim provalama širila. To je bio razlog, da se je graničarski vojnik razvio do najviše ratne visine, što je i sam Napoleon istaknuo: Les Croates sont les premiers soldats du monde! A u bivšoj monarhiji dala je Granica bezbroj najviših časnika sve do svjetskog rata. Pisac opisuje životni temelj seljaka graničara, a to je Zadruga te upravu, pod kojom je stajala Granica počamši od dvorske kancelarije pa do Generalkomande u Zagrebu i komande Granice u raznim generalatima i njima podčinjenim časništvom. Graničarske škole počele su od god. 1753., a kasnije su nastale i srednje i vojničke škole u Petrovaradinu, Karlovcu, Varaždinu i Bjelovaru, a djelovali su u školama koje Isusovci, koje Pavlini i Franjevci, a naučni jezik bio je njemački, bez ikakve vojničke primjese, jer su za vojničku izobrazbu služile posebne kadetske škole. Knjiga je ilustrirana mnogobrojnim originalnim slikama iz vojničkog života granice, ogromnog šumskog blaga i sredovječnih graničarskih gradova i tvrđava, tako Karlovca, Senja, Rijeke, Ogulina, Turnja sa njihovim povjesnim podatcima. U knjizi imademo najprije točno prikazanu organizaciju Hrvatsko-slavonske Granice od početka od god. 1700.—1809., t. j. do francuske okupacije. Dodani

su također svi komandanti Granice za to vrijeme, koji su većinom bili samo Nijemci i austrijski generali. Slijedi francuska okupacija od god. 1809.—1813., na čelu sa maršalom Marmontom. Priležì i popis od četiri francuska komandanta za vrijeme okupacije, te prikaz, kako su Francuzi najedanput nestali, a Granica je došla opet pod austrijsku upravu. Daljnje poglavlje sačinjavaju događaji od god. 1813.—1881. do razvojačenja Granice te pridjeljenja banskoj upravi u Zagrebu. Dodan je i popis zapovjednika Granice iz tog vremena, koji su sada već većinom hrvatski generali, a među njima i ban Jelačić. Posljednji bio je barun Ramberg. Autor kao posjednik velikih šuma prikazuje temeljito šumsko gospodarstvo Granice, ustrojstvo i sadanje stanje imovnih šumskih graničarskih općina. Ujedno prikazuje i način i želju kako bi se stanje sadanje sačuvalo i poboljšalo, jer su šume neprocjenjivo blago tamošnjeg naroda i pravoužitnika Granice. Prometna sredstva, gradnja cesta, željeznica te riječna i pomorska plovidba napose je opisana, te je naročito istaknuta velika važnost Senja na moru te Save za Granicu. Također je prikazana po nas štetna bivša mađarska tarifalna prometna politika, koja je išla i u tom pogledu da što više skuči samostalni razvoj Hrvatske i Slavonije. Na koncu su dodane crkvene i kulturne uredbe u Granici, uredba serežanskih i šajkaških bataljuna, upravno činovništvo, porezne uprave, te uprave fondova graničarskih investicija.

U svemu je knjiga Antemurale Christianitatis vrlo uspjela i poučna lektira osnovana na historijskim temeljima, koje je pisac vjerno i temeljito proučio, pa se nadamo da ta knjiga ne će završiti njegov vrlo uspješni i lijepi rad na polju hrvatske, a osobito naše graničarske historiografije. Dr. B.

»MORNAR«

Februara 1938.

BARUN MILAN TURKOVIĆ-KUTJEVSKI

Kad smo ono prije nekoliko godina u ovom našem listu prikazali njegovu knjigu »Iz Londona u Filadelfiju«, napomenuli smo, da je ime Turkovića povezano ne samo s našim krajem već i s našim morem. Da ne govorimo o dalekim pređima te odlične rodoljubne porodice, koja vuče svoju lozu ispod Nehaja-grada, podsjetit ćemo naše čitaoce samo na to, da je pokojni otac baruna Milana, Vjenceslav Turković, negdje sedamdesetih godina sagradio pet jedrenjaka, ali ih nije nazvao ni »Giustizia« ni »Biondina« ni »Zia Caterina«, već ih je okrstio našim dragim hrvatskim imenima: »Tri brata«, »Tri sina«, »Kraljevica«, »Karlovac« i »J. J. Strosmajer«. Poslije, kad se pokazalo, da se jedro ne će moći da odhrva slavodobitnoj pari, čuveni je principal Vjenceslav Turković bacio pogled na kraj, na predjel jedan, gdje bi mogao da dade maha svojoj vanrednoj energiji, svom pronicavom i poduzetnom duhu. I povukao se u Slavoniju, u Kutjevo, gdje su najprije on, a za njim njegovi sinovi, naročito barun Milan, jedno može se reći zabačeno, pusto imanje digli do uzornog gospodarstva, kome se dive — možemo s ponosom da kažemo — svi stručnjaci u Evropi.

U tom intenzivnom radu baruna su Milana zatekle visoke godine: 4. ovog mjeseca februara navršit će osamdeset i jednu. I uvijek čil i vedar! A što je najviše, neumoran u radu! Otkad je izišla njegova knjiga uspomena »Iz Londona u Filadelfiju«, knjiga, koju je naša kritika vrlo pohvalila, izdao je cijeli niz radnja, što zasjecaju u razna područja, kao: »Prošlost opatije B. Dj. Marije de Gotho seu Kuttyeva«, »Der Cistercienser Orden im Königreiche Jugoslavien«, »Dedicatio zu der 800-jähr. Gründungsfeier der Cisterc. Abtei Stična«, »Povijest opatija reda Cistercita«, »Antemurale Christianitatis«, »Krajiške imovne općine«, »Krajiška investiciona zaklada«, »Die ehemalige kroat.-slavon. Militärgrenze«.

Ali barun Milan Turković nije još odložio pero. Domalo će izići iz štampe njegove uspomene, u kojima ima dragocjene građe, kojom će se moći da posluži svaki naš kulturni radnik.

Tako Milan Turković! Dok drugi šezdeset pa i pedesetgodišnji »starčići« samo jamraju spominjući prošle »lijepe« dane, barun Milan, morska korenika, iako gleda na prošlost, ne pušta s vida sadašnjost ni budućnost, prema kojoj i u ovim svojim visokim godinama stupa s puno pouzdanja i vjere, da naš cjelokupni narod i čitavu ovu našu lijepu Jugoslaviju čekaju — bude li pameti na jednoj i drugoj strani — dani sve veće sreće i slave.

Živ nam bio! V. C. E.

»NOVOSTI«

MILAN TURKOVIĆ: ANTEMURALE CHRISTIANITATIS

Die ehemalige kroatisch-slavonische Militärgrenze. (Sušak 1937. 227 strana.)

Pod ovim je naslovom u piščevoj vlastitoj nakladi netom izašlo, drugo dopunjeno izdanje lijepo opremljene i bogato ilustrovane knjige, što ju je autor god. 1935 o osamdesetgodišnjici svojoj izdao u Sušaku, stalnom svom sadašnjem boravištu.

Vrijednom piscu uspjelo je, da ovim svojim djelom, što ga je napisao na njemačkom jeziku, a da bude pristupačno i stranom svijetu, dade vrijedan prikaz o minulim danima hrvatsko-slavonske vojne krajine. Proučivši svu važniju dotičnu domaću i stranu literaturu, uvelike se usto koristio vlastitim vrlo temeljitim svojim poznavanjem predmeta, kojim se sa mnogo ljubavi pozabavio.

U mladim svojim danima, unatrag šezdeset i više godina, polazio je Milan Turković »die k. k. Hauptschule des Sluiner Regimentes Nr. 4«, a iza toga »die k. k. Oberrealschule« u Rakovcu kraj Karlovca. Poslovno i kao vlastelin bio je kroz mnogo godina usred samog naroda, imajući obilne zgode da pronikne u sve prilike u kojima se je taj nalazio. Njegova su izlaganja u narodno-gospodarstvenom dijelu knjige vjeran odraz faktičnog stanja, a lako se razabire i njegova saosjećajna povezanost sa požrtvovnim graničarskim pukom, kada trpkom kritikom izlaže tolike nekadašnje grijehove počinjene na štetu istoga.

Građu svoje radnje razredio je autor vrlo pregledno, a da nije ništa iole važnijega zanemario. Na prvom mjestu nalazi se uz uvod, zgodno sažeti informativni prikaz prirode i djelovanja seljačkog zadrugarstva, koje vrlo hvali i njeno ukinuće kao štetno po narodno blagostanje žali. U narednom poglavlju daje u zbitom pregledu najstariju povijest područja kasnije vojne krajine (Vorgeschichte der kroatisch-slavonischen Militärgrenze), nadalje povi-

jest razdoblja same organizacije i razvitka od 1700 do 1809, kao i francuske okupacije u vrijeme Napoleona I. Na kraju povjesnog svog prikaza, bavi se novijim vremenima od 1813 do razvojačenja krajine god. 1881. Vrsne reprodukcije zanimljivih slika upotpunjuju ovaj dio knjige.

Iza toga slijede poglavlja ponajviše posvećena narodnom gospodarstvu i općim prilikama bivše krajine. Punim poznavanjem stvari izloženo je tu stanje šuma u razno doba i njihova eksploatacija. Riječ je o prometnim sredstvima, o unapređivanju kulture tla i o naravi i djelovanju krajiške uprave. Spominju se krajiške zaklade (fondovi), koji su među ostalim služili podizanju škola i bolnica, gradnji cesta, puteva, mostova i brana, kao i potpomaganju oskudnog žiteljstva. Izlaže se i zla sudbina i tužan finale čitavog kompleksa ove ustanove. Ne manjkaju ni pogledi na crkveno-vjerske odnose u starije i novije doba.

Milan barun Turković posvetio je dokolicu visokih svojih godina oživljavanju prošlosti svoga naroda. Sakupio je u ovoj svojoj, kao i u drugim ranijim edicijama, priznanja vrijednim načinom valjanu kulturno-historijsku građu. Ovi se prilozi temelje dobrim dijelom na doživljajima i iskustvima u vlastitom životu, a to im svakako daje posebno značenje i doličnu vrijednost Mo. Br.

Zagreb, subota 5 februara 1938.

CISTERCIENSER - CHRONIK

TURKOVIĆ MILAN, ANTEMURALE CHRISTIANITATIS. Die ehemalige kroatisch-slavonische Militärgrenze. — Sušak 1937. Selbstverlag des Verfassers. 2. Auflage. — In der Verteidigung der Südgrenze gegen das Türkenreich fiel Innerösterreich eine besondere Aufgabe zu. Sehr wichtig war das zwischen Drau und Save gelegene gutbevölkerte Land Kroatien und Slavonien, also der Winkel zwischen dem Krainer Bergland und der Karsthochfläche von Bosnien. Schon zur Zeit des Joh. Hunyad wüteten die Türken auch in diesem Gebiet, gewohnt, Landstriche, deren Besetzung erschwert war, durch ihre Streifzüge, Plünderungen und Brände in Wüsten und Einöden zu verwandeln, wo rauchende Trümmerhaufen und Ruinen noch anzeigen, wo ehedem Dörfer mit Kulturen gewesen waren. Begreiflich, wenn die Bewohner der noch verschont gebliebenen Landstriche Schutz und Hilfe suchten und erhofften durch Anschluß an Kaiser Ferdinand. Hatten die bedrohten Gebiete schon früher allerorts Volksheere als Grenzschutz organisiert, waren bedrängte Christen zahlreich ins Savegebiet eingewandert, von Kroaten und Slovenen gern aufgenommen und in den verödeten Grenzräumen angesiedelt, so förderte nun Kaiser Ferdinand als Kroatenkönig auf mannigfache Weise die neuen Grenzbauern u. a. durch Steuerfreiheit auf eine Anzahl Jahre, durch staatliche Gelder zu Grenzschutzbauten. Allmählich gab es zwischen Warasdin und dem Adriatischen Meere bis Zengg 55 befestigte Plätze. Das ganze Gebiet kam unter einen eigenen, mit großen Befugnissen ausgestatteten Grenzschutzkommandanten. Die Grenzkriege brachten immer mehr Flüchtlinge und damit auch Grenzsoldaten; wer sich in die Grenzwacht einreihen ließ, erhielt Grund und Boden umsonst. Unter Karl II. von Steiermark (1564—1590) wurde in Graz ein selbständiger Hofkriegsrat errichtet, Karl zum Grenzadministrator ernannt und die Festung Karlstadt erbaut. Selbst Steirer und Kärntner spendeten wacker zu diesem Bollwerk gegen die Türken. So hatte die gemeinsame Gefahr Kroaten, Kärntner und Steirer geeinigt. Das mit den neuangesiedelten Bauern, die zugleich Soldaten waren, besetzte Grenzgebiet nannte man »Militärgrenze«. Sie erstreckte sich von Dalmatien längs des Nordrandes von Bosnien ins ungarische Banat hinein. Über Entstehung, Verwaltung, Einrichtungen, Freiheiten und Pflichten, Kulturleben und Kulturförderung, wirtschaftliche Verhältnisse usw. berichtet das vorliegende Buch mit großer Sachkenntnis, gesundem historischen Verständnis unter Verwertung eines sorgsam gesichteten Quellenmaterials. Dieser Grenzschutz erwies sich zur Zeit der türkischen Gefahr tatsächlich als wirksames Bollwerk, als antemurale Christianitatis und bewährte sich auch später noch als Kulturfaktor. Freilich war auch nicht alles Gold, was glänzte, und wir verstehen es, wenn der Verfasser auch von seinem nationalen Standpunkt aus da und dort an manchen Härten des Verwaltungssystems, namentlich in forstwirtschaftlicher Hinsicht und besonders während der Entmilitarisierungszeit, wohlbegründete Kritik übt. — Die gänzliche Aufhebung der Militärgrenze und die Einverleibung des Gebietes in die Königreiche Kroatien und Slavonien ist offiziell am 15. Juli 1881 verfügt worden. — Der verdienstvollen Arbeit Turković' gebührt in der Cist. Chr. auch deshalb Beachtung, da im Gebiet der ehemaligen Militärgrenze Klöster unseres Ordens blühten, darunter die 1232 von Zirzer Mönchen besiedelte Abtei B. V. M. Vallis honesta de Posega, die Abteien von Topolsza (Topusko) und St. Crux in Valle Senjensi, ferner Landstraß und Sittich. — Turković Milan, Die Domäne Kutjevo von 1232 bis zur Jetztzeit. Das Cist. Kloster Vallis honesta de Posega fiel nach 1526 den Türken zum Opfer, Grundstücke und Gebäude wechselten öfters den Besitzer, bis die ganze Domäne 1882 von der Familie Turković erworben wurde. Die neuen Besitzer waren und sind noch bestrebt, den ehemaligen Abteibesitz zu neu pulsierendem Leben zu erwecken durch rationellen Wirtschaftsbetrieb, Weinbau, Obstbau, Feld- und Forstwirtschaft usw. »Die ganze Umgebung nahm dadurch das erfreuliche Bild eines kulturell emporstrebenden Landstriches an.« Die kurze Skizze mit fünf Illustrationen — darunter die Cistercienser-Abtei Sittich — ist eine willkommene Ergänzung zur oben besprochenen Arbeit über die Militärgrenze.

Mehrerau. Juni 1938. Dr. P. Othmar Baumann.

»HRVATSKI LIST«

... rasprava posvećena je gradu Karlovcu iz pera Milana baruna Turkovića (Sušak 1938.). Sa srdačnom toplinom sabrao je pisac iz mnogih izvora historijski pregled o postanku i životu grada na Kupi i Korani, uresio ga lijepim slikama i pridonio time značajan prilog upoznavanju časne povijesti starih hrvatskih gradova. Barun Turković, vlasnik gospoštije Kutjevo, izdao je istovremeno raspravicu o povijesti Kutjeva, počevši od god. 1232. do danas. I ta monografija poslužit će svojedobno kao vrelo pri proučavanju prošlosti naše domovine.

Osijek, petak, 29. srpnja 1938. A. Brlić.

»MORNAR«

Poučno-zabavni list za pomorce.

KRALJEVICA

Ovih dana izišla je još jedna brošurica velevrijednog rodoljuba, baruna Milana Turkovića-Kutjevačkog. U toj ukusno opremljenoj i ilustriranoj knjižici iznesene su mnoge vrlo značajne historijske crtice o prošlosti Kraljevice i svega našega Primorja, a iznesene su također i neke vrlo interesantne uspomene, koje se izbliza tiču i naše znamenite i stare, odlične porodice Turkovića. U historijskom djelu svoje radnje gospodin se Turković najviše bavi — kaošto je i prirodno — katastrofom naših slavnih Zrinskih i Frankapana. Čitajući pojedine crtice o onim užasnim danima, pred našim očima prolaze mrske sjene raznih Herbersteina, Auersperga, Erdödija itd., i sve one njihove spletke i paklenske osnove, da satru rod i čovjeka, o kome se je još malo prije pjevalo u Beču i u čitavoj Njemačkoj:

Herr Graf Peter, wie das Wetter,
Er drein schlagt und verjaget
Die Feind von der Christen Hut,
Das erschallt in ganzer Welt.

Iscrpivo je prikazan i razvoj Kraljevice onamo od njena zametka. Pisac se zadržao i kod one tajanstvene zaraze »škrljevo«, u kojoj je vrlo temeljito pisao naš sugrađanin, dr. Niko Bonetić.

Napretku Kraljevice mnogo je pridonijela i porodica Turković. Njihov djed, Ivan Evangelist, poznat je također i zato, što se brinuo mnogo za kraljevičku crkvu, a auktorov otac, Vjenceslav, o kome je već bilo u našem listu govora, promicao je brodogradnju, a i sam je sagradio pet ponosnih jedrenjaka: i okrstio ih imenima: »Josip Juraj Strosmajer«, »Grad Karlovac«, »Kraljevica«, »Tri brata« i »Tri sina«.« Kraljevčani se i danas s mnogo pijeteta sjećaju svoga starog »principala«, pa su god. 1931 novu ulicu, što vodi iza brodogradilišta prema kupalištu u Oštrom nazvali ulicom Vjenceslava Turkovića.

Neutrudivi g. Milan Turković nastavlja sa svojim uspomenama, koje će sve redom izići već do kraja ove godine. (Upravo je izišla »Autobiografija Milana Turkovića«. U njoj je pisac nanizao mnogo uspomena, koje su uistini zaslužile da se sačuvaju.)

Sušak, 1. septembra 1938. Viktor Car E.

»MORNAR«

Poučno-zabavni list za pomorce. — 1. oktobra 1938.

IZ PROŠLOSTI GRADA KARLOVCA

U ovo naše vrtoglavo vrijeme kao da se svima nekako žuri. I svi teže k oblacima, kao da im je dotužila ova naša stara zemaljska gruda... Juri se u neizvjesnu budućnost, a kida se sa prošlosti, koja je ipak osnovica svega, što već postoji i nadolazi.

Ima na sreću još ljudi, koji ne samo što ne skidaju oka sa prošlosti, već svojim marnim radovima pokazuju na nju prstom, kao memento mlađima. Među takove trudbenike ide i g. Milan Turković, koji je nakon više uspjelih radova historijske prirode izdao ovih dana još jednu takvu knjižicu. Ta najnovija radnja

baruna Milana Turkovića obrađuje neke karakterističnije momente iz prošlosti grada Karlovca.

Ko je dao ime tome našem patriotskom gradu? U početku XVI. vijeka pokazala se potreba jednog strateškog uporišta protiv naglih turskih upadica. Da se toj potrebi doskoči, odluči gradački nadvojvoda Karlo, da se na četverokutnom sastavku Mrežnice, Kupe, Korane i Dobre sagradi tvrđava i da se po njemu prozove Karlstadt (Carolostadium — Karlovac). I dne 12. jula 1579 položen je prvi temelj gradu Karlovcu. Ispod tvrđavnih zidina, vele, da je ukopano 600 turskih glava...

Narod prikazuje to drukčije. Po njemu je Karlovac sagradio naš ban Karlović. Evo štò o tome veli narodna pjesma:

Bane ide Slunju bijelome,
Pa od Slunja Kupi vodi hladnoj,
Kad je došo Kupi vodi hladnoj
Pao s vojskom u zelena luga,
I on krči luga zelenoga
Pokraj Kupe, pokraj vode ladne,
Pa on sije proso i šenicu.
Kad je dobro luga iskrčio
I vidio Karloviću bane,
Da mu rodi proso i šenica,
On kod Kupe šanac načinio,
I Karlovac ime mu nadao.

Karlovac je s mukom napredovao. Osim od navala turskih, stradao je uvelike i od požara, kuge, potresa i poplava. A trpio je mnogo i od njemačkih generala. Pisac nam u svojoj knjižici spominje i razna nasilja, protiv kojih bijaše mnogo žalba i prosvjeda u saboru i kod kralja. Jedna svijetla tačka: Vuk Krsto Frankapan Tržački oko god. 1626. Kao vice-general karlovački izdao je povelju, u kojoj obećaje, »ne ću bantuvati u ničem, ni malo i njihovih starih pravica, koja su od stare gospode dana«. Zatim slijedi redom kako je grad tijekom vremena napredovao. Vrlo je zanimljivo poglavlje, koje govori o francuskoj okupaciji i o kasnijim političkim prilikama, gdje se pored biskupa Strossmayera i drugih tadašnjih istaknutih odličnika spominje i otac autorov, zastupnik naroda, blagopokojni Vjenceslav Turković, biskupov odan prijatelj i vjeran pristalica. U knjižici se spominje i vatrena rodoljupka Karlovčanka Dragojla Jarnevićeva, koja je bila u ono vrijeme i na glasu kao pjesnikinja. Nalazeći se god. 1839. u Gracu naišla je u unutrašnjoj stijeni zvonika Schlossberga na ovaj hrvatski natpis:

Zdrav mi svaki bratac bio,
Koj je godier roda moga,
Kom je jezik ovaj mio,
Koji me je razumio,
Sva mu sreća došla od Boga.

Pjesnikinja Dragojla je tome dodala:

Ilirkinja 'e ovdje jedna
Koja jezik ovaj razmi,
Premda ona tebe ne zna,
Vendar joj je kruto drago,
Da je našla ove rieči,
Kojim srdce svoje lieči.

Moramo da budemo zahvalni vrlo vrijednom piscu, koji nam je u samih četrdesetak stranica iznio mnogo interesantnih podataka iz prošlosti jednog našeg starog i vrlo interesantnog grada. V. Car.

»OBZOR«

Oktobra 1938.

AUTOBIOGRAFIJA MILANA TURKOVIĆA I POVIJEST OBITELJI TURKOVIĆ. Milan Turković izdao je ovih dana novu knjigu pod natpisom »Autobiografija Milana Turkovića« (vlastita naklada, Sušak 1938, str. 239 s mnogo ilustracija, od kojih neke imaju dokumentarnu vrijednost). U tom djelu prije same autobiografije priopćuje autor razjašnjenje, iznosi nekoliko epizoda iz prošlosti svoga rodnog mjesta Karlovca, a zatim su daljnja poglavlja: Francuska okupacija Karlovca, Rakovac i Kamensko, Križanić toranj, Kraljevica (gdje mu je otac Vjenceslav gradio jedrenjače) i Zrini-Frankapana, Ime Turković u poveljama, aktima i publikacijama, Ivan Evangjelista Turković, Ivan Nepomuk Turković, Vjenceslav Turković, Ivana Turković, Petar Dragutin Turković i Tri sina. Poslije tih uvodnih poglavlja, koja nam svestrano osvjetljuju značenje obitelji Turković u kulturnoj i ekonomskoj prošlosti hrvatskog naroda prikazuje nam autor svoj životopis u ovim poglavljima: Prva mladost, Ferijalno putovanje godine 1870, Carigrad, Odesa, Galac, Povratak u Karlovac, Trst, Vojnička dužnost, Bark Tri sina, London u god. 1876. Izvaci iz pisama i bilješke, Na sinjem moru, Svjetska izložba u Filadelfiji godine 1876, Filadelfija, New York u god. 1876, Povratak iz Amerike, Iz Dublina u Hartepool, Poziv oca s obrazloženjem, u Karlovcu, Beč, Lipovac, Samostalno poslovanje. U Vrbaniji, Bošnjacima, Abbatia de Gotho seu Kuttyevo, Godina 1848, Kutjevo u saborskim zapiscima, Naukovna zaklada pod zem. vladom, Raspisi javne dražbe, Dolazak u Kutjevo, Odlučan sastavak ponude i dražba, i napokon Milan Turković preuzima Kutjevo. (ie.)

»KATOLIČKI LIST«

Zagreb, 20. X. 1938.

AUTOBIOGRAFIJA MILANA TURKOVIĆA (Sušak 1938), str. 239. Vlastita naklada. — Koliko moramo žaliti, što nemamo napisanih knjiga o povijesti zaslužnih hrvatskih velikaških porodica, toliko se radujemo, što nam je pisac u ukusnoj i lijepo ilustriranoj knjizi prikazao život i rad svoj, svojih pređa i svoje braće. Nije to dakle jednostavna autobiografija t. j. prikaz piščeva života. Pisac u vezi sa svojim životom te životom i radom članova svoje porodice prikazuje važnost Karlovca i Kraljevice u starijoj i najnovijoj prošlosti. Iz knjiga i kućnog arhiva sakupio je mnogo zanimljivih sitnih bilježaka, u kojima se ogleda velikaški, trgovački i građanski život prošlih vremena. Na skoro stotinu strana piše pisac sâm o sebi: o svojoj mladosti, o putovanjima u Francusku, Englesku i Ameriku, o kupnji posjeda u Kutjevu. Opisujući svoj plodan rad upleo je Milan Turković mnoštvo zanimljivih uspomena i bilježaka, koje se ugodno čitaju i koje potvrđuju, da se ustrajnim radom i čvrstom voljom dade mnogo postići.

»JUTARNJI LIST«

24. XII. 1938.

AUTOBIOGRAFIJA MILANA TURKOVIĆA
Sušak, vlastita naklada, str. 240, 8⁰.

Nestor hrvatskih pisaca, barun Milan Turković od Kutjeva, obdario je našu javnost u svojoj 80-toj godini(!) opet jednom novom knjigom Autobiografijom, u kojoj je nastojao prikazati svoj vrlo zaslužni i poučni rad na polju narodnog gospodarstva te prošlost svoje obitelji. Sam ističe, kako ga je taj njegov rad uzdržao u svježosti u dubokoj starosti u ozbiljnom i zanimivom radu na polju hrvatske povijesti.

U knjizi nalazimo poglavlja: Iz prošlosti grada Karlovca sa originalnim slikama iz dobe austrijske vlade te francuske okupacije i sadanjeg velikog razvoja, što autor, kao rođeni Karlovčan, nada sve ističe. U poglavlju Kraljevica — Zrinski Frankopani prikazuje pisac rad njegovog oca Vjenceslava, rodom iz Kraljevice, koji je tamo nastavio na zapuštenom brodogradilištu sa gradnjom jedrenjača, te je sagradio jedrenjake: »Grad Karlovac«, »Kraljevica«, »Strossmayer«, te »Tri sina« i »Tri brata«, koji su mnogo plovili po čitavom svijetu, ali su kasnije morali ustupiti mjesto parobrodima. — U poglavlju Ime Turković, spominje život i rad jedne grane Turković na čelu sa djedom Ivanom Turkovićem u Senju. Drugi Turković je stric Ivan Nepomuk, trgovac drvom te brodovlasnik, koji je također prošao veliki dio svijeta. Osobitim marom obrađeni su životopisi autorovog oca Vjenceslava, rodom iz Kraljevice, a kasnije veletrgovca u Karlovcu i vlastelina od Kutjeva. — U Karlovcu radio je otac najprije sa tamošnjim veletršcem Türkom, a kasnije samostalno, te je osnovao veliku trgovinu žitom i drvom, koju su kasnije nastavili njegovi sinovi Petar, Milan i Ivan, naročito poslije kupnje dobra Kutjevo god. 1882. Ovo je još danas u posjedu obitelji Turković, iz kojega je stvoreno uzorno velegospodarstvo najmodernijeg stila, poglavito vinogradarstvo, voćarstvo i šumarstvo. — Ovo najnovije doba opisuje pisac detaljno, te obećaje, da će još nastaviti, poglavito u pogledu obiteljskih istraživanja, koja su kod ovako velike i odlične obitelji važne i za cijelu našu javnost.

Dr. B.